

Sina Kahra ja Tuija Tiusanen
Rajat nuoruutta tukemassa
Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa

Opinnäytetyö
Kevät 2011
Sosiaali- ja terveysalan yksikkö
Sosiaalialan koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaalian yksikkö

Koulutusohjelma: Sosiaalian koulutusohjelma

Tekijä: Sina Kahra ja Tuija Tiusanen

Työn nimi: Rajat nuoruutta tukemassa. Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa.

Ohjaaja: Päivi Rinne

Vuosi: 2011

Sivumäärä: 68

Liitteiden lukumäärä: 3

Opinnäytetyön aiheena olivat lainmukaiset rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa, sekä yleisesti rajojen ja kasvatuksen merkitys nuorelle. Tavoitteena oli selvittää sijoituksen sekä rajoitustoimenpiteiden hyötyjä ja haittoja sekä rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välistä eroa. Tarkastelun kohteena oli myös rajoitustoimenpiteiden kehittäminen.

Tutkimusmetodina käytimme kvalitatiivista tutkimusmenetelmää ja teemahaastatteluja. Haastattelut tehtiin seitsemälle entiselle lastensuojeluasiakkaalle tai yhä jälkihuollossa oleville henkilöille. Lisäksi tutkimukseen kuului asiantuntijahaastattelu Kurikassa sijaitsevaan Nuorisokoti Nummelaan, josta saatiin lisää näkökulmia tutkimukseen. Tutkimuksen keskeisimmiksi tuloksiksi nousivat tietämättömyys lainmukaisista rajoitustoimenpiteistä sekä niiden vääränlainen käyttö sijaishuollossa. Lainmukaisia rajoitustoimenpiteitä saa käyttää ainoastaan huostaanotettuihin lastensuojelun asiakkaisiin. Tutkimus osoittaa, että rajoitustoimenpiteiden käyttö on kohdistunut myös avohuollon tukitoimena sijoitettuihin nuoriin. Avohuollon tukitoimena sijoitettuihin nuoriin tulee taas sovellettavaksi kasvatukselliset toimenpiteet. Tutkimuksesta nousi esiin sijoitusta koskevat hyödyt, joita olivat nuoren elämäntilanteen pysäyttävä vaikutus, turvallinen kasvuympäristö ja rajat. Haittana erityisesti nousi esiin yhteydenpidon rajoittamiseen liittyvät asiat. Analyysivaiheessa todettiin, kuinka nuoret kuitenkin ovat arvostaneet rajoja ja niiden tuomaa turvallisuuden tunnetta kasvatuksessa. Haitalliseksi tutkimuksesta osoittautui rajoitustoimenpiteiden elämää rajoittava vaikutelma ja ne koettiin osaksi jopa ahdistavina. Moni haastateltava antoi myös rajoitustoimenpiteiden käyttöön liittyviä kehittämisideoita. Kehittämiskohteita olivat rangaistus-sanan poistaminen käytöstä sekä ikätason parempi huomioiminen sijaishuollossa. Myös valvonnan ja ammatillisen oikeudenmukaisuuden lisääminen ja rajoitustoimenpiteiden parempi tiedottaminen olivat kehittämisideoita. Rajoitustoimenpiteiden sopivuus sijaishuoltopaikkaan ja rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välisen eron selventäminen vaatisi myös parempaa huomioimista.

Avainsanat: lastensuojelu, sijaishuolto, nuoret, rajoitustoimenpiteet, kasvatus

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Work

Degree programme: Degree Programme in Social Services

Author/s: Sina Kahra and Tuija Tiisanen

Title of thesis: Use of restrictions in foster care.

Supervisor(s): Päivi Rinne

Year: 2011

Number of pages: 68

Number of appendices: 3

Our thesis work is about restriction in foster care. The research was made about from a generally view about meaning of confines and upbringing for juveniles. The aim was determine benefits and harms in foster care and restrictions. Furthermore we differentiate between restriction and normal way to up bring a child. Object of estimation was also developing those restrictions.

The qualitative method and theme interviews were used as research method. Interviews were made for seven persons who had earlier been child protection clients or who are still in aftercare. In addition, an expert interview was conducted at a child welfare center called Nummela in Kurikka. That way it was possible to get more perspective to research.

The most important results were that there is a lack of knowledge about the legal use of restrictions. In consequence, they are used incorrectly in foster care. Legal restrictions can be used only when child had been taken into care and is in a foster care institution. Research points at those legal restrictions were used also to clients in non-institutional child protection. For children in non-institutional child protection, more educational methods may be used. In analyzing process were noticed how youngsters had appreciated boundaries and sense of security. Research gave lot of different kind of useful answers and development ideas. The main developing targets were the removal of the word punishment and a better noticing of the age group in a foster care. Also the enhancing of supervision and professional equity and better information of the restrictions were given as developing ideas. The suitability of the restrictions in a foster care and the clarification of the differences between restrictions and in a normal way bringing up a child should be more noticed.

Keywords: child protection, foster care, youngsters, restrictions, upbringing

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä	2
Thesis abstract	3
1 JOHDANTO	6
2 NUORI JA RAJAT	8
2.1 Rajojen merkitys nuoruuden eri vaiheissa	8
2.1.1 Rajojen merkitys nuorelle	10
2.1.2 Normien ja roolien omaksuminen nuoruusiässä	11
2.1.3 Rajat, säännöt ja kontrolli	12
2.2 Persoonallisuuden kehittyminen nuoren kasvuhaasteena	13
3 SYITÄ NUOREN SIJOITTAMISEEN KODIN ULKOPUOLELLE	15
3.1 Päihdeongelmat sijoituksen taustalla	15
3.2 Väkivallan vaikutus	16
3.3 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	17
3.4 Rajattomuus tai liika rajoittaminen	17
3.5 Maahanmuuttoon liittyvät ongelmat	18
4 LAPSI SIJAISHUOLLOSSA	20
4.1 Sijaishuoltopaikan valinta	20
4.2 Sijaishuoltopaikan arki	21
4.3 Omaohjaajuus	23
5 SIJOITUS AVOHUOLLON TUKITOIMENA TAI HUOSTAAN-	
OTTONA	25
5.1 Tilastotietoa huostaanotoista	26
5.2 Tilastotietoa avohuollon tukitoimista	28
6 KASVATUSKÄYTÄNNÖT	29
6.1 Kasvatustyyli	29
6.2 Kasvatukselliset toimenpiteet sijaishuollossa	30
7 RAJOITUSTOIMENPITEET SIJAISHUOLLOSSA	31

7.1 Laki rajoitustoimenpiteistä	31
7.2 Rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksiä	32
7.3 Rajoitustoimenpiteiden pohjautuminen perustuslakiin ja ihmisoikeuksiin	33
8 RAJOITUSTOIMENPITEIDEN MUODOT	34
9 RAJOITUSTOIMENPITEIDEN JA KASVATUKSELLISTEN TOIMENPITEIDEN VÄLINEN ERO	42
10 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA MENETELMÄT	43
10.1 Tutkimusongelmat	43
10.2 Tutkimusmenetelmä ja sisällönanalyysi	44
10.3 Tutkimuksen luotettavuus ja validiteetti	45
10.4 Aineiston keruu	46
10.5 Tutkimuksen kohderyhmä ja haastateltavien koodaus	47
11 TUTKIMUSTULOKSET JA ANALYSOINTI	49
11.1 Sijoitukseen ja rajoittamiseen liittyviä hyötyjä ja haittoja	49
11.1.1 Sijoituksen hyödyt ja haitat	49
11.1.2 Rajoitustoimenpiteiden hyödyt ja haitat	51
11.2 Rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välinen ero	53
11.3 Lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön edellytykset.....	55
11. 4 Kehitysnäkökulmaa rajoitustoimenpiteiden käyttöön	57
12 JOHTOPÄÄTÖKSET	59
13 POHDINTA.....	61
LÄHTEET	65

LIITE 1: Teemahaastattelupohja

LIITE 2: Tiedote

LIITE 3: Haastattelupohja henkilökohtaiseen tiedonantoon

1 JOHDANTO

Oikeanlaiset rajat ovat nuorelle tärkeitä niin kotikasvatuksessa kuin sijaishuollossakin. Monen sijoituksen taustalta löytyy rajojen puuttumista, joka taas aiheuttaa erilaisia sosiaalisia ongelmia. Aina nuoren ongelmien syynä ei kuitenkaan ole rajojen puuttuminen. Yleisesti vanhempien tehtävä on asettaa nuorelle turvalliset rajat, mutta joskus vanhempien omat voimavarat eivät tähän kuitenkaan riitä. Tällöin tilanteeseen tarvitaan ulkopuolista apua ja tukea. Sijaishuollossa nuorelle tulisi asettaa aina tarkat ja oikeudenmukaiset rajat, joiden tukena käytetään myös lainmukaisia rajoitustoimenpiteitä. Valitettavasti lain määäämät säädökset eivät kuitenkaan aina toteudu oikealla tavalla. Sijaishuollossa puhutaan paljon myös kasvatuksellisista toimenpiteistä, jotka ovat verrattavissa kotona asetettaviin rajoihin. Monessa sijaishuoltopaikassa perustellaankin rajoitustoimenpiteiden käyttöä kasvatuksellisina toimenpiteinä, mikä on väärin. Seuraavassa sitaatissa on nuoren näkökulmaa sijaishuollossa käytetyistä toimenpiteistä. Tämä sitaatti johdattelee hyvin työmme tärkeään teemaan.

Jos jälkeinpäin ajattelee niin, aika paljon on sellasia kasvatuksellisia toimenpiteitä, tai mite se nyt sanotaan. Kyl aina siinä vaihees ajatteli et ei täs oo mitään järkeä. Mut kyl mä vieläki ajattelen, et vaik ne ois kuinka ajatellu mun parasta niin, ei ne nyt kyl oo aivan kaikkia mun mielestä viisaasti hoitanu. HA1

Työmme on laadullinen tutkimus. Se sisältää teoreettisen viitekehyksen, sijaishuollossa olleiden nuorten teemahaastattelut sekä asiantuntijahaastattelun. Työssämme puhumme käsitteenä sekä lapsesta että nuoresta, sillä lastensuojelulaissa alle 18-vuotias määritellään lapseksi. Tekstin selkiyttämiseksi puhumme kuitenkin myös nuoresta, koska pääsääntöisesti rajoitustoimenpiteiden käyttö kohdistuu nuoriin. Aloitamme työmme kertomalla rajojen merkityksestä nuoruudessa sekä yleisimmistä sijoitukseen johtavista syistä. Punaisena lankana työssämme on rajojen asettaminen sekä rajoitustoimenpiteiden oikeudenmukainen käyttö sijaishuollossa. Haasteelliseksi työmme tekee erilaisten tärkeiden asioiden hahmottaminen ja yhteensovittaminen aiheemme näkökulmasta. Käsitlemme työssämme rajoitustoimenpiteitä, jotka erottelemme kasvatuksellisista toimenpiteistä. Näihin vaikuttaa taas onko nuori huostaanotettu vai sijoitettu avohuollon tukitoimenpiteenä, mihin nuori on sijoitettu sekä toiminnan lainmukaisuus. Haasteellisuutta lisää myös

johdonmukaisen tekstin kirjoittaminen niin teorian, haastateltavien kuin henkilökoh-
taisten tiedonantojen pohjalta.

Ajatus opinnäytetyömme aiheesta syntyi työharjoittelussamme kenialaisessa or-
pokodissa. Orpokodissa oli erittäin tiukat rajat ja kasvatus perustui lähinnä ran-
gaistuksiin. Tästä saimme ajatuksen lähteä tutkimaan suomalaista sijaishuoltoa
rajoitustoimenpiteiden näkökulmasta. Suomalaisessa sijaishuollossa ja yhteiskun-
nassamme rangaistuksenomaisuus on koko ajan vähentynyt. Vielä äitiemme ja
isiemme lapsuudessa rangaistukset olivat hyväksyttyjä ja kovempia kuin nykyään.
Nykypäivänä rajoitustoimenpiteiden käytön tulisi olla tarkasti harkittua ja viimesijai-
sin rajoittamisen muoto. Käytöstä tulee tehdä huolelliset dokumentoinnit ja rajoi-
tustoimenpiteiden käyttö on pystyttävä perustelemaan. Huomasimme jo alkuvai-
heessa, että aiheestamme ei löydy juurikaan aiempia tutkimuksia, joten oli erittäin
mielenkiintoista lähteä keräämään aineistoa työhömmme. Vaikka rajoitustoimenpi-
teiden käytön pitäisi toteutua edellä mainituilla tavoilla, niin miksi aihe on silti arka
ja tietyllä tavalla vaiettu asia?

2 NUORI JA RAJAT

2.1 Rajojen merkitys nuoruuden eri vaiheissa

Rajat ovat tärkeitä jokaisen nuoren elämässä. Seuraavassa sitaatissa 18-vuotias abiturientti kuvailee kokemustaan turvallisen nuoruuden merkityksestä ja siihen kuuluvista tärkeistä asioista.

Nuoruuden merkitys? Haa-a!- Tehdä ihmisestä pikkusen viisaampi..ää..tuntuu, että pystyy kokemaan asioita, ettei ole enää sillai no jaa...sä voit kokeilla ja kokea asioita erilailla. Nuorena sulla on kuitenkin joku joka tukee, ei tarvii sillai itse kantaa kuitenkaan kaikkea vastuuta niin kuin aikuisena. Lapsuudesta se eroaa sillai, että sitä mieltii enemmän ja toimii paljon itsenäisemmin. Silloin sitä leikki nukeilla ja muuta... ja tota... nuorena alko ymmärtää paremmin mitä elämä on ja mitä siihen kuuluu. Lapsuuteen verrattuna se on mukavempaa ja parempaa aikaa. Mä tykkään siitä, että saan päättää suurimmalta osin itse, saan olla vapaa ja kantaa vastuuta. Saa periaatteesi ite päättää omasta ajasta, miten hoidan asiani, koulun, työt, ihmissuhteet... tässä vaiheessa ei vanhemmat puutu juuri yhtään, seuraavat sivusta. Mistäköhän mä vielä päätän itse? Jaa-a. (Aaltonen ym. 2003, 27.)

Ihminen on fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen kokonaisuus, johon vaikuttavat oman aktiivisuuden lisäksi perimä, ympäristötekijät ja kasvatus. Nuoruus voidaan luokitella kolmeen eri vaiheeseen: varhaisnuoruuteen (11–14 v.), keskinuoruuteen (15–18v.) ja myöhäisnuoruuteen (19–25v.). Lapsi tarvitsee jo varhaisessa vaiheessa riittävää huolenpitoa, turvallisia ihmissuhteita ja määrätietoisia rajoja. Mikäli lapselle ei näitä taata, voi hän alkaa oireilla eri tavoin. Välttämättä oireet eivät tule esille lapsuusvuosina, vaikka ongelmat voivat juontaa juurensa jo varhaislapsuudesta. Yleensä ongelmat tulevat näkyviksi varhaisnuoruuden ja keskinuoruuden vaiheissa, jolloin nuorella ilmenee käytöksessä muutoksia, joihin voidaan tarvita ulkopuolista apua. (Kalliomaa, Puura & Tasanko 2004, 3.) Pääsääntöisesti ongelmat havaitaan koulussa, jossa nuori alkaa käyttäytyä normaalista poikkeavalla tavalla. Nuorelle voi olla vaikeaa omaksua kouluyhteisön rajoja ja normeja, jos niitä ei ole tarkasti määritelty jo kotona. (Huhtanen 2007, 68–72.)

Nuorelle on tyypillistä sekä fyysisen- että psyykkisen minän tutkiskelu. Fyysisyyteen kuuluu erilaiset hormonitoiminnan muutokset, jotka aiheuttavat ulkonäkömuutoksia sekä seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Fyysiseen kasvuun liittyy myös nuoren motorinen kehitys. Psyykkisellä tasolla nuori käy läpi omia tunteitaan sekä kehittää omaa identiteettiään. Tähän liittyy vahvasti persoonallisuuden kehittyminen, joka koostuu ajattelusta, muistista, havaitsemisesta, oppimisesta sekä motivaatiosta. Murrosikä käynnistää psyykkisen kehityksen prosessin, jossa keskeistä on irtaantuminen vanhemmista. Nuoren on tärkeä kehittyä omaksi persoonakseen, jolla on omia mielipiteitä, asenteita ja mieltymyksiä. (Kinnunen, Pajamäki- Alasara & Ahlgrén 2009, 5.) Nuoruuteen kuuluu myös eettisten asioiden pohdiskelu uudella tavalla. Esimerkiksi kotia ja siihen liittyviä arvoja aletaan kyseenalaistaa. Myös erilaisten normien ja sääntöjen vastustaminen kuuluvat nuoruuden kehityshaasteisiin. Nuori saattaa asettaa itselleen liian korkeita ja epärealistisia tavoitteita, jotka voivat johtaa pettymyksiin. Nuoruuden haasteita voi joutua käsittelemään myöhemmin, jos siihen ei ole ollut mahdollisuutta nuoruusiässä. (Aaltonen ym. 2003, 18–20.)

Sosiaaliseen kehitykseen kuuluvat vahvasti vuorovaikutustaidot ja niiden laajeneminen. Tunne-elämä ja sosiaalinen käyttäytyminen taas perustuvat sosiaaliseen kehitykseen. (Aaltonen ym. 2003, 51.) Kehitykseen kuuluu myös nuoren erilaiset tarpeet, jotka vanhempien tulee taata. Perheenjäsenten läheisyys, riittävä huolenpito ja hoiva, pysyvä asunto, vanhempien työssäkäynti ja kohtuullinen toimeentulo ovat edellytyksiä nuoren tasapainoiselle kasvulle ja kehitykselle. Elämänrytmin säännöllisyys on tärkeä nuoren hyvinvoinnille. Siihen kuuluvat mm. säännölliset ruoka- ja kotiintuloajat. Nuorelle riittävä unensaanti sekä liikunta ovat välttämättömiä terveellisen elämän kannalta. Jokapäiväinen peseytyminen ja hygieniasta huolehtiminen ovat tärkeä osa nuoren tarpeita. Nuori tarvitsee myös hoivaa ja hellyyttä, sillä se tuo perusturvallisuuden tunteen. Kodin olot vaikuttavat suurilta osin siihen, miten turvalliseksi nuori olonsa tuntee. (Aaltonen ym. 2003, 134–153.)

Pyrkimys riippumattomuuteen on luonnollinen osa nuoruutta. Nuori voi kapinoida vanhempiaan vastaan osoittaakseen syyn irrottautua lapsuuden kodistaan ja identiteetistä. Joskus nuori haluaa tuntea itsensä lapseksi ja odottaa hellää huolenpitoa. Murrosiässä nuori kiinnostuu esimerkiksi omasta ulkonäöstään, ja voi alkaa

kokeilemaan uusia tyylejä ja vaihtamaan niitä useasti. Nuorelle tulee antaa tarpeeksi tilaa päättää henkilökohtaisista asioistaan, kuten mielipiteistään, musiikki- maustaan, huoneensa sisustuksesta ja siitä, minkälainen ihminen hän haluaa ylipäänsä olla. Nuoren itsenäistymistä voidaan parhaiten tukea tällä tavoin. Turvallisuuteen liittyvät rajat ovat kuitenkin aina vanhempien vastuulla. (Kinnunen, Pajamäki- Alasara & Ahlgrén 2009, 6.)

2.1.1 Rajojen merkitys nuorelle

Skodvinin (2004, 14) mukaan rajojen tarkoituksena on turvata nuoren hyvinvointi. Nuori tarvitsee omaa tilaa itsenäistymiselle, mutta edelleen vanhempiensa tukea, huolenpitoa ja aikaa. Vanhempien kuuluu löytää sopiva tasapaino tilan ja rajojen välillä, jolloin rajat eivät kuitenkaan ilmene mielivaltaisesti. Yhtäaikaaisesti vanhemmat kuitenkin huolehtivat nuoren turvallisuudesta ja suhde vanhempiin pysyy avoimena ja luottamuksellisena. Jos vanhemmat kontrolloivat nuoren elämän pienimpiäkin yksityiskohtia, nuori saattaa vielä aikuisenakin olla hyvin riippuvainen vanhempiensa hyväksynnästä. On tärkeää, että nuori voi kehittyä ihmiseksi, jolta löytyy omaa tahtoa ja uskallusta. Onko sitten rajoja, joita vanhempi ei saa ylittää? Nuoren on saatava kohtuullisissa rajoissa päättää omaan persoonallisuuteensa ja yksityiselämäänsä liittyvistä asioista.

Osa nuorista tarvitsee muita selkeämpiä ja liian rajuilta kokeiluilta suojaavia rajoja. Toiset taas tarvitsevat paljon vahvistusta omien mielipiteidensä ja ajatustensa ilmaisuun. Vanhempien on tärkeää tukea nuoren myönteistä kehitystä, jolloin hänen on tunnistettava ja hyväksyttävä nuoren yksilölliset piirteet ja vahvuudet sekä asiat, joissa nuori tarvitsee vahvistusta ja tukea. (Kinnunen, Pajamäki- Alasara & Ahlgrén 2009, 7.) Nuorella on oltava mahdollisuus saada kokea, että häneen luotetaan ja häneen aletaan pikku hiljaa suhtautua kuin tulevaan aikuiseen. Vanhemman ei tarvitse tietää kaikkea nuoren elämästä. Nuorelle tulisi antaa mahdollisuus omalle ajattelulle ja tilalle, esimerkiksi huoneelle. Näin vanhempi osoittaa kunnioittavansa nuoren yksityisyyttä. Nuori tarvitsee kuitenkin vanhempiensa läsnäoloa ja aitoa kiinnostusta tekemisistään kohtaan. Vanhemman on tärkeää järjestää kahdenkeskeisiä hetkiä nuoren kanssa. Kallio (2010) kertoo luennossaan, että lapsuusiässä vuorovaikutus lapsen ja vanhemman välillä on yleensä automaattis-

ta, mutta nuoren kanssa toimivan vuorovaikutussuhteen luominen voi olla haasteellista. Siinä kuin lapsikin, myös nuori tarvitsee fyysistä kosketusta ja huolenpitoa.

2.1.2 Normien ja roolien omaksuminen nuoruusiässä

Tässä kappaleessa käsittelemme sosiaalisia normeja ja rooleja, jotka ohjailevat nuoren käyttäytymistapaa. Esimerkiksi ympäristöllä on suuri vaikutus siihen, miten nuoret suhtautuvat heille asetettuihin rajoihin ja sääntöihin. Sääntöjen asettaminen turvaa nuoren kasvua ja kehitystä sekä luo hänen elämänsä turvallisuuden tunteita.

Yhteiskunta, perhe, koulu ja kaverit muodostavat monenlaisia käyttäytymistapoja, sosiaalisia normeja ja rooleja. Sosiaalisilla normeilla tarkoitetaan ryhmän jäsenilleen asettamia odotuksia. Hyväksytyksi tuleminen ja ryhmään kuuluminen on nuorelle erittäin tärkeää, joten joskus kaveripiiriin asettama paine voi olla kova. Nuoret mukautuvat kuvittelemiinsa normeihin. He voivat esimerkiksi luulla muiden arvostelevalta tietyntaista vaate- ja hiustyyliä. Nämä normit voivat rajoittaa huomattavasti nuoren käyttäytymistä. (Aaltonen ym. 2003, 87.)

Normien omaksuminen on osa nuoren moraalikehitystä. Jos nuori on sisäistänyt käyttäytymissäännöt, toimii hän normien mukaan myös ollessaan ilman valvontaa. Normien omaksumista helpottaa myönteinen sosiaalinen ilmapiiri, kun sitä taas heikentää pelkoa ja ahdistusta synnyttävä ympäristö. Normien omaksumisen myötä jokaiselle muodostuu oma sosiaalinen käyttäytymistapansa. Sen muodostumisessa on tärkeää moraalikäsitys ja kasvu-ympäristö. Nuori alkaa ymmärtää, että yhteiskunnassa tarvitaan sääntöjä. Hän oppii, että sääntöjä voidaan kuitenkin muuttaa yhteisellä sopimuksella. Myös yhteiskunta alkaa odottaa nuorelta uudenlaista vastuuta, sillä esimerkiksi rikosoikeudellisesti 15 vuotta täyttänyt nuori vastaa itse teoistaan. Sellaiset tilanteet, joissa nuori joutuu ottamaan vastuuta, sovitamaan yhteen erilaisia näkökulmia ja tekemään oikeudenmukaisia ratkaisuja kehittävät ajattelua ja nuoren moraalin kehittymistä. (Ajattelun ja moraalin kehitys, [viitattu 30.3.2011]).

Aaltonen ym. (2003, 87- 88) tuovat ilmi, miten moni asia vaikuttaa nuoren arvoihin ja käyttäytymiseen. Näitä asioita ovat esimerkiksi perhe, kaverit ja media. Voidaan puhua neljästä sosiaalisen käyttäytymisen päätyypistä. *Harkitsevasti* käyttäytyville nuorille tavallista on hyvä itsehallinta, muiden huomioon ottaminen, konfliktien ratkaiseminen neuvottelemalla sekä pyrkimys yhteistoimintaan. *Sosiaalisesti* mukautuvalle nuorelle käyttäytymistapa merkitsee hallittua passiivisuutta. Tällöin luontaista on hyvä itsehallinta, kärsivällisyys, rauhallisuus ja luotettavuus. *Aggressiivisessä* käyttäytymistavassa tavallista on hallitsemattomuus, jolloin nuori ärsyyntyy helposti, hänellä on huono itsehallinta ja konfliktitilanteissa hän turvautuu aggressiivisiin keinoihin. *Ahdistuneessa* käyttäytymistavassa nuorella on heikko itsetunto, vetäytymistä sosiaalisissa tilanteissa, puolustuskyvyttömyyttä sekä alistumista muiden tahtoon. Vahva itsehallinta johtaa myönteiseen sosiaaliseen kehitykseen ja tällöin on mahdollista rakentaa pysyviä ihmissuhteita. Heikko itsehallinta taas aiheuttaa kielteistä käyttäytymistä, jolloin ihmissuhteita voi olla vaikea rakentaa.

2.1.3 Rajat, säännöt ja kontrolli

Käsitteenä rajat rinnastetaan usein termiin ”säännöt”. Rajojen asettaminen on vanhempien keino, joiden kautta he pystyvät vaikuttamaan nuoren käyttäytymiseen. Rajoilla tarkoitetaan useimmiten sääntöjen asettamista ja niissä pysymistä. (Korhonen 1999, 184.) Säännöillä tarkoitetaan yhteiskunnassamme vallitsevia normeja. Jo Allardt (1983, 58) tutki 1900- luvun loppupuolella sosiaalisen kontrollin ilmenevän suorina käskyinä, kuten kieltoina, lakeina tai sääntöinä. Nykypäivänäkään asia ei ole juuri muuttunut, joten Allardt'n teoria on edelleen ajankohtainen. Sosiaalisen kontrollin toteutumista tuetaan palkkioin tai rangaistuksin.

Laineen (1997, 149- 150) mukaan sääntöjen tehtävänä taas on opettaa nuorelle miten hänen tulee käyttäytyä ja mitä häneltä odotetaan eri tilanteissa. Sääntöjen kautta nuori oppii omat oikeutensa ja velvollisuutensa. Sääntöjen avulla opitaan tunnistamaan oikean ja väärän ero ja niiden merkitykset. Kontrollia käytetään rajojen asettamisen yläkäsitteenä. Kasvatuksessa kontrollin tehtävänä on ohjata käyttäytymistä, eli rajoittaa tai vahvistaa sitä. Kontrollia ja valvomista verrataan usein toisiinsa, mutta valvominen on enemmänkin rajojen asettamista ja sääntöjen te-

hostamista. Kontrollin avulla vanhemmat tekevät itsensä tarpeettomaksi eli ulkoinen kontrolli häviää.

2.2 Persoonallisuuden kehittyminen nuoren kasvuhaasteena

Erikssonin psykososiaalisen kehitysteorian mukaan nuoruuden ajan kasvuhaasteita ovat identiteetin ja roolien muodostaminen. Oman roolin löytäminen voi aiheuttaa nuorella hämmennystä, jolloin esimerkiksi rajojen sisäistäminen voi olla hankalaa. (Dunderfelt 1992, 218.) Persoonallisuuden kehitys on osa kehitysprosessia, jossa nuori omaksuu yhteiskunnan arvot, normit ja käyttäytymismallit ja tällä tavoin kykenee täyttämään sosiaalisen ympäristönsä vaatimukset. Kehityksen myötä nuorelle alkaa syntyä sisäinen kontrolli eli hän alkaa itse kontrolloida omaa käyttäytymistään, eikä ole enää riippuvainen ulkoisesta auktoriteetista. Nuori on kuitenkin hyvin riippuvainen kulttuuristaan ja se säätelee nuoren sosiaalista käyttäytymistä. (Dunderfelt 1992, 85.)

Nuori saa tärkeimmät eväät sosiaaliseen elämäänsä lapsuuden kasvu-ympäristöstä. Varhaiset vuorovaikutussuhteet vaikuttavat vahvasti siihen, miten myöhemmin kohdataan muita ihmisiä ja sosiaalista maailmaa. Lapsuudessa opitut haasteet lisääntyvät nuoruusiässä. Lapsuuden kehityshaasteita ovat mm. perusluottamuksen, itsenäisyyden ja oman vastuuntunnon kehittyminen. Nuoruudessa nämä haasteet saavat syvempää ulottuvuutta. Haasteita ovat esimerkiksi parisuhdetaitojen opettelu, emotionaalisen riippuvuuden väheneminen kasvattajista, valmistautuminen työelämään sekä yhteiskunnallinen vastuunottaminen. (Vilén ym. 2006, 150–151.)

Nuorelle tulee perheen ja koulun rinnalle erilaisia harrastuksia ja nuorisokulttuurit alkavat kiinnostaa. Nykyään runsaasti valintoja pursuavassa yhteiskunnassamme identiteetin löytäminen kestää pidempään kuin aikaisemmin. Yhteiskunta asettaa myös monenlaisia muita paineita nuorille, jotka voivat johtaa erilaisiin vaikeuksiin. Toisaalta nuori haluaa olla omanlainen persoonansa, mutta tarvitsee siihen kuitenkin ympäristönsä hyväksynnän. Nuorena opitaan tuntemaan omia rajoja ja niitä testaamalla kokeillaan mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Myös vanhemmilta voidaan ottaa mallia elämäntapoihin ja – asenteisiin. Aina ongelmat eivät siis kuiten-

kaan johdu nuoren omista kokemuksista, vaan vanhemmilla ja muilla ihmissuhteilla on suuri merkitys nuoren valintoihin. Joskus ongelmat voivat kärjistyä niin pahaksi, että sijoitus on paras vaihtoehto.

3 SYITÄ NUOREN SIJOITTAMISEEN KODIN ULKOPUOLELLE

Tässä luvussa käsittelemme joitakin yleisimpiä ongelmien syitä, jotka voivat johtaa lapsen sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Esittelemämme syyt pohjautuvat teoriiaan, mutta ”Maahanmuutto sijoituksen syynä”- osiossa olemme hyödyntäneet myös asiantuntija näkökulmaa henkilökohtaisen tiedonannon pohjalta.

3.1 Päihdeongelmat sijoituksen taustalla

Päihdeongelma koskettaa koko perhettä. Se voi tuottaa perheenjäsenille esimerkiksi monenlaista stressiä ja erilaisia pelkotiloja ja päihdeongelmasta puhutaankin yleensä koko perheen sairautena. (Ackerman 1992, 17.) Peltonen (2004, 63) pohdii päihteiden ongelmakäytön perheessä olevan iso riskitekijä lapsen psyykkiselle kehitykselle. Varhainen puuttuminen on erityisen tärkeää ja apua tulisi saada mahdollisimman pian, jotta lapsi voisi kasvaa turvallisessa ympäristössä, eikä vanhempana itse ajautuisi päihdekierteeseen.

Perheessä ilmenevä päihdeongelma vaikuttaa lapseen monella eri tavalla. Lapsi voi pahimmassa tapauksessa jäädä vaille henkistä ja fyysistä tukea, joka voi aiheuttaa lapselle luottamusongelmia. Vanhempien päihteidenkäyttö aiheuttaa usein lapselle myös pelkoa ja häpeää, jolloin lapsi syrjäytyy esimerkiksi koulussa helpommin. Tyypillistä päihdeperheen lapselle on oppia vääränlaisia tapoja käsitellä ongelmiaan ja hankkia huomiota. Lapsi saattaa kadottaa käsityksensä oikeista elämänarvoista ja normeista, sillä vanhemmuus ei ole johdonmukaista. Päihdeongelmaisen vanhemman elämä pyörii oman itsensä ympärillä, jolloin lapsi ei saa riittävästi huomiota ja kadottaa omanarvontunteensa. (Peltonen 2004, 32.) Lapsen käytös saattaa muuttua huomattavasti vanhempien päihteidenkäytön takia. Joskus säännöt ja rajat unohtuvat vanhempien juodessa ja perheen ilmapiiri voi olla jännittynyt. Lapsi kokee usein vanhemmuuden puuttumista ja lapsen toiminnasta tulee arkista selviytymistä. (Itäpuisto 2008, 57–62.)

3.2 Väkivallan vaikutus

Perheväkivalta on laajalti ulottuva ongelma, jota esiintyy kaikissa yhteiskuntaluokissa. Perheväkivalta voi olla monimuotoista ja sen vaikutukset voivat olla tuhoisia ja pitkävaikutteisia. (Peltonen 2004, 76.) Se voi olla vanhempien välistä väkivaltaa tai lapseen kohdistuvaa. Perheväkivallan jatkuessa pitkään lapsi alkaa keskittyä väkivaltilanteiden ennakointiin ja niistä selviytymiseen. Lapsi saattaa myös oppia väkivallan olevan hyväksytty keino ristiriitailanteista selviämiseen. (Lapset ja perheväkivalta, 2007)

Peltonen (2006, 78) toteaa, että väkivaltaa nähneellä tai kokeneella nuorella voi olla päihteiden käyttöä, masennusta ja muita erilaisia fyysisiä ja psyykkisiä oireita. Joidenkin nuorten käyttäytymisessä on itsetuhoisia piirteitä kuten viiltelyä, jolla nuori ilmaisee pahaa oloaan. Väkivaltaa kokeneella nuorella myös itsemurhariski kasvaa, sillä nuori voi kokea sen olevan ainoa ulospääsy tilanteestaan. Toisaalta taas nuori voi hyväksyä väkivallan osaksi elämäänsä, koska on kokenut ja nähnyt sitä ympärillään jatkuvasti. Väkivaltaperheessä akuutin tilanteen jälkeen ilmapiiri voi muuttua radikaalisti parempaan suuntaan, jolloin tilanne voi olla hämmentävä ulkopuolisen silmissä. Ongelmaa on vaikea havaita ja usein uhri ei saa tarpeeksi nopeasti apua. Tällöin nuoren asenteet väkivaltaa kohtaan muuttuvat myönteisiksi ja nuori voi alkaa jopa itse käyttäytyä väkivaltaisesti. Tästä esimerkkinä on koulu-kiusaaminen. Sijoituksen syynä voi olla myös lapsen ”pelastaminen” väkivallan ympäriltä, tai lapsen oma väkivaltainen käyttäytyminen. Purjo (2008, 137–138) ajattelee väkivaltaa kokeneen lapsen olevan traumatisoitunut, jonka seurauksena lapsi voi alkaa käyttäytyä väkivaltaisesti. Usein lapsen väkivaltainen käyttäytyminen ilmenee nuoruusiässä, jolloin mukaan voi tulla erilaisten rikosten tekeminen. Monella sijaishuoltoon tulevalla nuorella onkin jo huomattava rikostausta.

3.3 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Kallio (2010) toteaa luennossaan, että yleisemmin lasta hyväksikäyttävä henkilö on perheen tuttava tai lapselle muutoin läheinen. Joskus lapsen hyväksikäyttäjä on oman perheen jäsen, joka on lapselle kaikista vahingollisinta. Hyväksikäytön kokemus on lapselle niin traumaattinen, että se aiheuttaa pitkäaikaista sekä fyysistä että psyykkistä vahinkoa. Osalla sijaishuollossa olevista lapsista on kokemuksia seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Seksuaalisesti hyväksikäytetyillä lapsilla ilmenee myös itsellään epätavallista seksuaalista käyttäytymistä, joka on vakava häiriötila. (Molander 1996, 128.)

Tutkimuksessaan Sariola (2005) pohtii lapsen hyväksikäyttöä ja siihen liittyviä asioita lapsen näkökulmasta. Lapsen voi olla hyvin vaikea puhua tapahtuneesta, sillä se voidaan kokea erittäin häpeällisenä ja liian vaikeana asiana ottaa puheeksi. Useimmiten lapsen ja nuoren hyväksikäytöstä huomaa koulun terveydenhoitaja, kuraattori tai psykologi, jotka voivat puuttua asiaan ja tehdä esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen. Myös Molander (1996, 142–156) on tutkinut lapsen hyväksikäyttöä ja sen aiheuttamia tunteita ja seurauksia. Koska hyväksikäyttö aiheuttaa lapselle häpeää, syyllisyyttä, pelkoa ja vihaa, lapsen pitäisi saada puhua näistä tunteistaan turvalliselle aikuiselle. Hyväksikäytön seurauksena nuori voi aloittaa huumeiden käytön, rikoskierteen ja prostituution. Se voi aiheuttaa erilaisia mielenterveysongelmia ja lisätä myös itsemurhariskiä.

3.4 Rajattomuus tai liika rajoittaminen

Alkujaan rajojen asettaminen on vanhempien tehtävä. Rajojen asettaminen on suorassa yhteydessä perusarvoihin ja ihmiskäsitykseen. (Skodvin 2004, 14.) Lasta tai nuorta ei saa laittaa itse päättämään asioista, joihin hänellä ei ole valmiuksia. Lapsen tulisi ymmärtää, että maailma ei kulje hänen ehdoillaan vaan elämässä tarvitaan rajoja. Rajojen asettamisen tarkoitus on luoda lapselle turvallisuudentunnetta ja luoda rutiineja elämään. (Syrjälä 2005, 52- 53.) Rajojen asettamisella nuorelle tarkoitetaan esimerkiksi kotiintuloaikojen ja koulunkäynnin valvomista, päihteidenkäytön seuraamista, kotiin hakemista ja kotitöihin osallistumista. Nuoren ke-

hittyminen kotona vaarantuu, jos nuorta ei pystytä rajoittamaan ja nuori ottaa valan kotona. Tällöin viimeisenä keinona kyseeseen voi tulla sijoittaminen kodin ulkopuolelle. On myös tärkeää muistaa, että nuori ja vanhempi eivät voi olla tasavertaisia kavereita, vaan vanhemman on otettava päävastuu asioiden hoidosta. (Syrjälä 2005, 85.) Jos vanhempi ei kykene asettamaan lapselleen rajoja, se voi kertoa vanhemman omista henkilökohtaisista ongelmista. Näitä ongelmia voivat olla esimerkiksi päihteiden käyttö, tietämättömyys kasvatuksesta, voimattomuus valvoa rajojen noudattamista, ajanpuute lapsen asioissa, kasvatustuun siirtäminen ammattilaisille ja arvostelluksi tulemisen pelko. Välinpitämättömyys lapsen kasvatuksesta voi johtua myös väsymyksestä, jolloin aikuinen ei jaksakaan työpäivänsä jälkeen kuunnella kiukuttelua ja pääsee vähemmällä, kun antaa vain periksi. (Pulkkinen 1984, 301- 302.)

Toisena ääripäänä rajojen asettamisessa on liian kova kuri. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta kuitenkin kieltää lapsen ruumiillisen kurittamisen tai muutoin loukkaavan kohtelun. (L 8.4.1983/36.) Kurittamisella voi olla kauas kantoisia vaikutuksia, esimerkiksi omatoimisuuteen ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvissä asioissa. Se voi vaikeuttaa vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta ja nuorelle voi aiheutua aggressiivista käyttäytymistä, päihteiden käyttöä ja rikollista toimintaa. Liian kova kuri vaikuttaa myös lapsen ja nuoren minäkuvaan, joka alentaa itsetuntoa. (Pulkkinen 1984, 297- 298.)

3.5 Maahanmuuttoon liittyvät ongelmat

Maahanmuuttajaperheelle suomalainen yhteiskunta ja elinympäristö ovat jo sinänsä erilaista ja pelottavaa. Asettuminen ja sopeutuminen suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan ottaa aikaa. (Anis 2008, 96.) Suomalaiset arvot ja tavat saatetaan kokea uhkana perheelle ja niistä selviytymiselle. Maahanmuuttajia ahdistaa oman kulttuurin, arvojen ja tapojen heikentyminen sekä pelko lasten kasvuympäristön turvattomuudesta. Vahvimmin maahanmuuttajia kuitenkin huolestuttaa erilaisessa ympäristössä toimiminen ja rasismi. Lastensuojeluasiakkaalla kokemukset rasismista liittyvät paljolti kouluympäristöön. Joskus perhenäkökulmasta sijoitus voi-

daan nähdä hyvänä ja pelastavana asiana lapsen toimeen tulemisen kannalta. (Anis 2008, 70–71.)

Nisosen ja Paavolan (2011) mukaan sijaishuollossa onkin tärkeää ottaa huomioon maahanmuuttaja-asiakkaan tausta, sillä menneisyyteen voi liittyä hyvin kipeitä ja traumaattisia asioita. Moni maahanmuuttaja tulee Suomeen esimerkiksi suoraan pakolaisleiriltä sodan keskeltä, jolloin pelkotilat voivat olla valtavia. Aniksen (2008, 114–115) mielestä monen maahanmuuttajaperheen kohdalla tilanne on traumatisoiva. Rasismi ja läheisten ihmisten puuttuminen voivat aiheuttaa yhteiskunnasta syrjäytymistä ja psykososiaalisen kriisin, joka ilmenee sosiaalisina ongelmina. Tästä johtuen moni maahanmuuttajanuori ajautuu rikollisuuden ja päihteiden väärinkäytön piiriin (Maahanmuuttajat lastensuojelun asiakkaina, 2011).

4 LAPSI SIJAISHUOLLOSSA

Perhekeskeisyys on pääsääntöisesti sijaishuollon työtapa. Perheiden kanssa pyritään hyvään vuorovaikutukseen ja tarkoituksena on luoda yhteiset tavoitteet lasta koskevissa asioissa sekä turvata lapsen ja vanhempien yhteydenpito. Sijaishuollossa lasta tulisi kuunnella sillä tavalla, että lapsi kokee tulevansa ymmärretyksi ja hyväksytyksi. Lapsi tarvitsee myös hoivaa ja hellyyttä, sillä omilta vanhemmiltaan hän ei ole välttämättä saanut sitä tarpeeksi. Työntekijöiden täytyy ohjata lasta selvittämään ristiriitoja sekä pyytämään ja antamaan anteeksi. Yksi merkittävä asia on asettaa rajoja ja sääntöjä sekä opetella noudattamaan niitä. (Mitä on lastensuojelu? 2011.)

4.1 Sijaishuoltopaikan valinta

Lapsi voidaan sijoittaa asumaan muualle kuin omaan kotiinsa avohuollon tukitoimena, huostaanottona tai jälkihuoltona. Sijoitus kodin ulkopuolelle voidaan järjestää joko perhehoitona tai laitoshoitona. Sijaishuollon keinoja ovat sijaisperhe, perhekodit, sekä erilaiset lastensuojelulaitokset. Jos huolto on tarkoitettu lyhytaikaiseksi, on usein tarkoituksenmukaista järjestää se laitoshuoltona. Jos sijoitus on pitkäaikainen, tulisi lapsi sijoittaa perhehoitoon. Perhehoidon järjestäminen nuorelle sen sijaan voi olla hankalaa sekä epätarkoituksenmukaista. (Sijaishuoltopaikan valinta, 2008.)

Oikean sijaishuoltopaikan valitseminen lapselle on tärkeää. Siinä on kiinnitettävä huomiota siihen, miten sijaishuoltopaikka vastaa niihin ongelmiin joita lapsella tai nuorella on. Päätöstä tehtäessä on tiedostettava lapsen fyysiset, psyykkiset, emotionaaliset ja sosiaaliset tuen tarpeet. Paikkaa valittaessa tulee ottaa huomioon myös lapsen ikä sekä muita yksilöllisiä tekijöitä kuten koulu ja harrastukset. Lapsella voi olla myös erityistä hoitoa ja tukea tarvittavia ongelmia, joten siihen pitää kiinnittää huomiota. (Räty 2007, 298–303.) Erityisen tärkeää on ottaa huomioon lapsen mahdollisuudet yhteydenpitoon hänelle läheisiin ihmisiin. Lastensuojelulain mukaan sijoituspaikkaa valittaessa tulee ottaa huomioon myös lapsen kielellinen,

kulttuurinen ja uskonnollinen tausta. Myös lapsen terveydentila tulee selvittää ja ottaa huomioon se sijaishuoltopaikan valinnassa. (Sijaishuoltopaikan valinta, 2008; Hiitola & Heinonen 2008, 10.)

Vaikeahoitoisten sijaishuollossa pitää olla mahdollisuus käyttää erityisiä hoitomenetelmiä, kuten vierihoitoa tai elämyspedagogiikkaa. Toiminnallisuus on hyvä tapa työskennellä sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa. Erilaiset seikkailu-, toiminta-elämykset ja kokemukset ovat hyvä lähtökohta lapsen kuntoutumiselle. Toiminnallisuuden kautta päästään usein helpommin sisälle vaikeisiin tunne-elämän ongelmiin. (Lapsen arki ja perushoito sijaishuollossa, 2008.)

4.2 Sijaishuoltopaikan arki

Tärkein asia sijaishuollossa on huolehtia lapsen perushoidosta, johon kuuluu vaatetuksesta, ruokailusta, levosta, hygieniasta, terveydestä, liikunnasta ja siisteydestä huolehtiminen. Lapselle tulee myös taata fyysinen, psyykkinen, emotionaalinen sekä seksuaalinen turvallisuus ja muutenkin olosuhteiden tulee olla turvalliset. Arjen perusasiat tulee laittaa heti aluksi kuntoon. Sijaishuoltopaikan tulee olla verrattavissa kotiin. Koti voi olla henkilökohtainen, mutta myös suuremman ryhmän yhteinen elämisen ja toiminnan keskus. Lapsen identiteetin ja itsetunnon kehittyminen mahdollistuu omaksi ja turvalliseksi koetussa tilassa. Sijaishuollossa lapsella on oltava mahdollisuus kokea osallisuutta, kiinnittymistä ja kuulumista yhteiseen tilaan. Koti voidaan siis käsittää joko asuinpaikaksi tai turvallisuutta tuottavaksi, omaksi tai oman ryhmän yhteiseksi tilaksi. (Kivelä & Lempinen 2009, 12–13.)

Saastamoinen (2008, 87- 89) perustelee sijaishuoltopaikan tärkeimmäksi kriteeriksi kodinomaisuuden. Sijaishuoltopaikassa, joka toimii lapsen fyysisenä kotina, on oltava riittävät ja asianmukaiset toimitilat sekä toimintavälineet. Lapsella on oltava mahdollisuus rauhalliseen yksinoloon, ja oman identiteetin kannalta välttämättömään omaan alueeseen. Omien tilojen lisäksi paikan on tarjottava riittävät ja kodinomaiset tilat yhdessä olemista varten. Paikan on oltava tilava, normaaliympäristössä sijaitseva asunto, jossa viihtyvyys on turvattu. Jos lapsi asuu sijaishuoltoyksikössä, on yksikön arjen oltava sellaista, että lapsi viihtyy siellä ja pitää sitä koti-

naan. Sijaishuollossa arjesta pyritään luomaan mahdollisimman kodinomaista, turvallista ja kuntouttavaa. Sijaishuoltoyksikön on tarjottava lapselle oma huone, jonka hän saa sisustaa haluamallaan tavalla. Normaalin arjen lisäksi eri yksiköillä on omia erilaisia osaamisalueitaan. Näitä erityispiirteitä kannattaa tarkastella siinä vaiheessa kun lapselle etsitään sopivaa sijaishuoltopaikkaa. (Lapsen yksilöllisen tarpeen kartoittaminen, 2008.)

Tyypillinen arki muodostuu ensinnäkin päivärytmistä. Sen tulisi olla mahdollisimman säännöllinen ja suosia rutiineja. Rutiinit luovat turvallisuuden tunnetta ja auttavat elämänhallinnassa. Kun rutiinit ovat tiedossa, lapsen ei tarvitse hätäillä päiväjärjestyksestä, vaan hän pystyy ennakoimaan päivän kulkua. Päivärytmi koostuu useimmiten seuraavista asioista; aamupesut ja aamupala/ koulu/kerho/päivähoito, lounas, päiväunet, välipala, päivällinen, ulkoilua/harrastuksia/kaverien näkemistä, iltapala, nukkumaanmeno. Arki koostuu siis samoista asioista miten normaaleissa perheissäkin eletään. Kodin ylläpito edellyttää erilaisten arjen taitojen rutiininomaista hallintaa. Sijaishuoltoyksikössä tulee harjoittaa perustarpeista huolehtimista kuten ruuanlaittoa, hygieniasta huolehtimista, siivousta, toiminnan ja levonrytmittämistä, asiointia, raha-asioiden suunnittelua ja hallintaa sekä viihtyvyyden luomista. Näiden taitojen hallitseminen mahdollistaa yksilön fyysisen ja psyykkisen jaksamisen sekä viihtyvyyden. (Kivelä & Lempinen 2009, 14.) Sijoitetuille lapsille normaali arki on jo kuntouttavaa. Sen opettelussa kuluukin aluksi paljon aikaa. (Törrönen 1999, 77.)

Harrastusten merkitys sijaishuollossa on olennaista. Lapsille pyritään löytämään jokin mieleinen harrastus, sillä se on tärkeää hoidon ja kuntoutumisen kannalta. Se auttaa ja opettaa lasta myös sitoutumaan johonkin tekemiseen ja lapsi voi kokea harrastuksen tärkeäksi itselleen. Monet lapset löytävätkin sijaishuoltopaikan kautta elämänsä ensimmäisen harrastuksen. Sijaishuoltoyksikkö tarjoaa mahdollisuuden kokeilla erilaisia harrastuksia, mihin lapsen kotona ei mahdollisesti edes olisi resursseja. Harrastuksen löytyminen voi olla nuorelle yksi hyvä tapa esimerkiksi solmia kaverisuhteita. (Rintala 2007, 56.) Myös ruokailutilanteet ovat normaaleja yhteisen arjen asioita. Ne ovat päivittäisiä ja usein toistuvia tapahtumia, jotka lapset tiedostavat. Ruokailutilanteet ovat myös kasvatuksellisia hetkiä, joten työntekijät syövät yhdessä lasten kanssa. Laitoksen omaista sijaishuoltoyksiköstä te-

kee laitosmainen keittiö, vuorotyötä tekevä henkilökunta, ostolapuilla tehtävät ostokset sekä lasten toiminnan raportointi. (Törrönen 1999, 76.)

Jotta elämä sijaishuollossa olisi mahdollisimman kodinomaista, niin lapsille järjestetään ns. koti-iltoja, jolloin kaikki asukkaat ovat kotona. Koti-illoissa puuhastellaan yhdessä erilaisia asioita ja tavoitteena on lisätä lasten ja nuorten yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yksikön yhteishenkeä. Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi elokuvien katselu, ruoan laitto, leipominen tai joku muu tapa viettää yhteistä aikaa. Myös omaohjaajan kanssa vietetään noin kerran kuukaudessa yhteinen päivä, jolloin lapsi/nuori ja ohjaaja tekevät yhdessä jotain mukavaa. (Lapsen arki ja perushoito sijaishuollossa, 2008.)

4.3 Omaohjaajuus

Kyrönseppä ja Rautiainen (1993, 7) määrittelevät omaohjaajuuden tarkoittavan nuoren ja työntekijän välistä terapeutista suhdetta. Suhde alkaa sijoituksen alkamissa ja loppuun usein sijoituksen päättymiseen. Omaohjaaja opastaa nuorta hänen kasvussaan ja kehityksessään. Nuoren asioista vastaavan ohjaajan ja nuoren suhde ottaa huomioon yksilöllisesti nuoren tarpeet ja pyrkii edesauttamaan mahdollisia tunne- elämän vaurioita korjaavaan suuntaan.

Omaohjaajuus voidaan katsoa eräänlaiseksi menetelmäksi toimia sijoitukseen tulevan nuoren kanssa. Omaohjaaja on tällöin päävastuussa lapsen asioista, tukee lapsen kotiutumista laitokseen sekä luo kokonaiskuvaa lapsen elämästä ja kasvuympäristöstä. Hänen tehtäviinsä kuuluu myös pitää yhteyttä viranomaisverkostoihin sekä avustaa lasta arkielämään liittyvissä asioissa. (Lastenkoti, Nuorisokoti, 2008.) Kyrönseppän ja Rautiaisen (1993, 101) mukaan omaohjaaja tukee nuorta hänen identiteettinsä kehittämisessä, itsenäistymisessä ja antaa palautetta nuoren omissa valinnoissa. Tämä työmenetelmä on laitoshoidossa tapahtuvaa suunnitelmallista ohjausta, joka on yksi tärkeimmistä korjaavan hoidon menetelmistä. Vaikka päävastuu nuoren asioista on omaohjaajalla, niin myös muun työyhteisön osallistuminen nuoren hoitoon ja kasvatukseen on tärkeää. Tällöin lastensuojelulaitoksessa ohjaajat ovat kuin vanhempia. He asettavat rajoja, tukevat ja ohjaavat nuorta sekä ovat läsnä ja antavat huolenpitoa. Nuorella täytyy olla edes yksi aikuinen

kehen voi luottaa ja samaistua, joten omaohjaajan rooli on merkittävä. Nuorelle olisi tärkeää, että sama omaohjaaja pysyisi koko sijoituksen ajan, sillä se luo turvallisuuden ja pysyvyydentunnetta.

5 SIOITUS AVOHUOLLON TUKITOIMENA TAI HUOSTAAN-HUOSTAANOTTONA

Tässä kappaleessa selvitämme sijoituksen statusta avohuollon tukitoimenpiteenä tai huostaanottona. Tietämys sijaishuollon toteutumisesta on hyvin merkittävää niin sijoitetulle lapselle, hänen perheelleen kuin ammattilaisillekin. Se on tärkeää mm. sen vuoksi, että saako lapsen kohdalla käyttää rajoitustoimenpiteitä vai ei. Kartoitamme myös tilastotietojen avulla huostaanottojen ja avohuollon tukitoimien määrää.

Avohuollon tukitoimet. Tulee olla aina ensisijainen ja vapaaehtoinen lastensuojelun keino. Avohuollon tukitoimena sijoitetun nuoren hoito voidaan järjestää niin, että koko perhe voi saada apua tarvitsemiinsa asioihin. Avohuollon sijoitus voidaan järjestää niin, että nuori asuu esimerkiksi lastensuojelulaitoksessa yksin tai perheensä kanssa. Sijoituksen tulee olla aina lyhytaikaista, ja sen tulee perustua lapsen ja vanhempien suostumukseen. Avohuollon sijoitusta ei voida tehdä, jos lapsi on yli 12 vuotta ja vastustaa sitä tai vaihtoehtoisesti vanhemmat ovat sijoitusta vastaan. (Avohuollon sijoitus, 2010.) Avohuollon tukitoimenpiteiden tarkoituksena on turvata lapsen ja hänen perheensä kokonaisvaltainen hyvinvointi ja myönteinen kehitys. Avohuollon tukitoimena tehty sijoitus on lievempi muoto verrattuna huostaanottoon, sillä kasvatusvastuu ja päätösvalta lapsen asioissa säilyvät vanhemmilla. Vanhemmat ovat ensisijaisesti vastuussa lapselle asetettavista rajoista, eikä avohuollon tukitoimena sijoitettuun lapseen voida käyttää suoraan laissa määriteltyjä rajoitustoimenpiteitä. (Räty 2010, 430.)

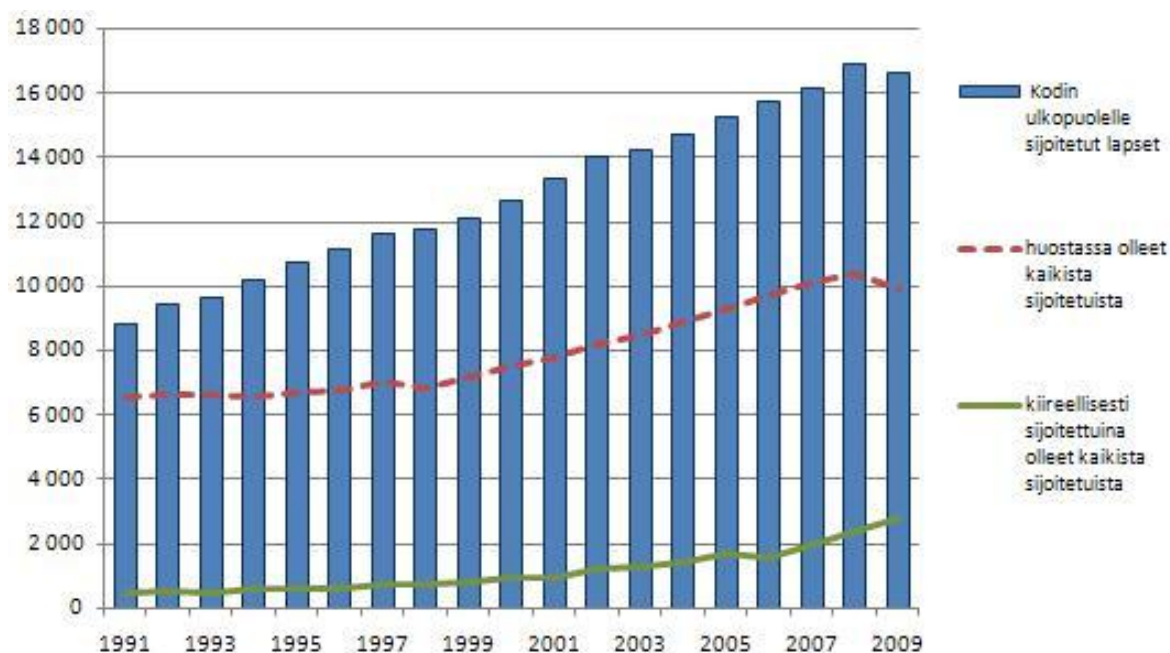
Huostaanotto. Aina viimesijaisin lastensuojelun keino, joka edellyttää avohuollon tukitoimien riittämättömyyttä. Se voidaan tehdä jos lapsi on välittömässä vaarassa eikä tilanteeseen voida vaikuttaa muulla tavoin. Huostaanotto tarkoittaa käytännössä sitä, että sosiaaliviranomaiset ottavat päävastuun lapsen kasvatuksesta ja muista huolenpitoon liittyvistä asioista. Huostaanotossa on selvitettävä se mistä lapsen pahoinvointi johtuu ja mitä vaikutuksia sillä on hänen kehitykseensä tai terveyteensä. Huostaanotolle on oltava aina konkreettista näyttöä. Pelkkä arvioiden ja johtopäätösten tekeminen ei ole riittävää. Huostaanotto voi myös johtua lapsen

omasta käyttäytymisestä, jolloin huostaanoton perusteina voivat olla lapsen päihteidenkäyttö, rikollinen käyttäytyminen, välinpitämätön seksuaalikäyttäytyminen, itsetuhoisuus ja koulunkäynnin laiminlyönti. Huostaanotossa puututaan vahvasti Euroopan ihmisoikeuksiin ja itsemääräämisoikeuteen. Tällöin huostaanotto on aina myös oikeusturvakysymys, johon liittyy myös rajoitustoimenpiteiden käyttö. Laki rajoitustoimenpiteistä kohdistuu juuri huostaanotettuihin lapsiin. Rajoitustoimenpiteiden keskeinen tavoite on omalta osaltaan turvata huostaanoton tarkoituksen toteutuminen. (Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa 2010; Rätty 2010, 299- 301.)

5.1 Tilastotietoa huostaanotoista

Huostaanotot ovat lisääntyneet huomattavasti, varsinkin suurissa kaupungeissa. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tutkimuksen mukaan huostaanotot Suomessa ovat kaksinkertaistuneet vuosina 1991 -2009. Eniten varsinkin tahdonvastaisesti otettiin huostaan 13–17-vuotiaita nuoria, joista suurin osa oli 15-vuotiaita. Pienistä lapsista huostaanotettiin eniten alle vuoden ikäisiä vauvoja. Huostaanottojen taustalla olevia suurimpia syitä olivat lasten ja/tai vanhempien päihteidenkäyttö, väkivaltaisuus tai sen kokeminen sekä mielenterveysongelmat. (Hiitola & Heinonen 2008, 14.)

THL:n raportista (2009, 2-3) selviää se, että kiireellisten sijoitusten määrä on kasvanut 17 % ja huostaanotot ovat alkaneet suurimmaksi osaksi kiireellisenä sijoituksena. Yli 16 000 lasta oli sijoitettu kodin ulkopuolelle vuonna 2009. Ensimmäistä kertaa huostaanotettuja tai kiireellisesti sijoitettuja 0–17-vuotiaita lapsia oli yhteensä 2668. Kiireellisesti sijoitettujen lasten osuus oli näistä 80 %. Poikia sijoitetuista oli 53 % (8 828) ja tyttöjä 47 % (7 815). Poikien osuus sijoitetuista lapsista ja nuorista on pysynyt koko ajan tyttöjen osuutta suurempana.

Kuvio 1. Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret vuosina 1991–2009

(Lastensuojelu 2009- Barnskydd 2009- Child welfare 2009, Tilastoraportti 29 / 2010, 2.)

**Taulukko 1. Ensimmäistä kertaa huostaan otettujen tai kiireellisesti sijoitet-
tujen lasten lukumäärät ikäryhmittäin vuonna 2009**

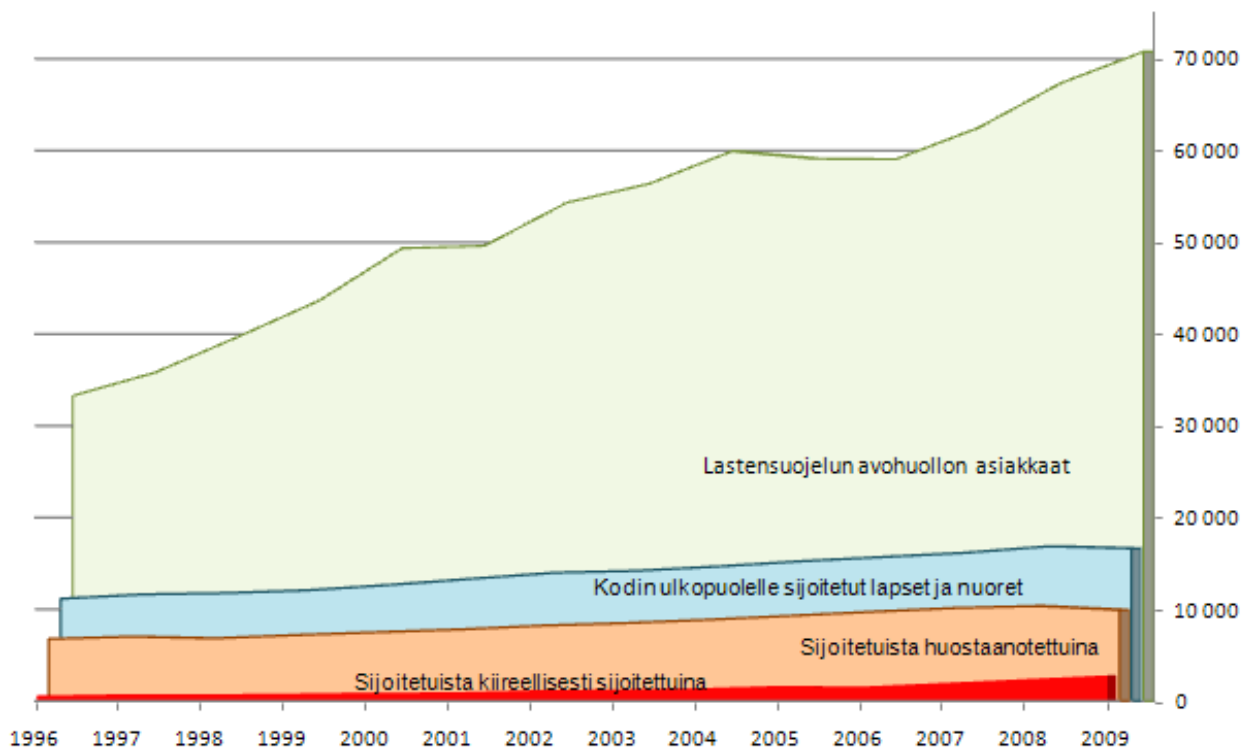
	0–2-v.	3–6-v.	7–12-v.	13–15-v.	16–17-
Kiireellinen sijoitus	324	279	443	635	465
Huostaanotto	38	48	122	145	87
Tahdonvastaisesti	17	10	22	18	15
Yhteensä	379	337	587	798	567

(Lastensuojelu 2009- Barnskydd 2009- Child welfare 2009, Tilastoraportti 29/ 2010, 6.)

5.2 Tilastotietoa avohuollon tukitoimista

Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden kokonaismäärä on kasvanut vuodesta 2009 eteenpäin ja asiakkaiden määrä on jopa kaksinkertaistunut. Asiakasmäärissä nousu on noin viisi prosenttia verrattuna vuoteen 2008. Kaiken kaikkiaan lastensuojelun asiakkaana ja avohuollon tukitoimien piirissä oli yhteensä yli 70 700 lasta ja nuorta vuonna 2009. (Lastensuojelu 2009- Barnskydd 2009- Child welfare 2009, Tilastoraportti 29/2010, 2.) Avohuollon asiakasmäärät vaihtelivat paljon alueittain, sillä Keski-Suomessa avohuollossa olevia lapsia ja nuoria oli paljon verrattuna esimerkiksi Pohjanmaahan. (Heino 2007b, 32.) Avohuollon asiakkaiden kokonaismäärä kasvoi 3 400 lapsella ja nuorella verrattuna vuoteen 2008. (67 347 lasta ja nuorta vuonna 2008). Suurin kasvu avohuollon asiakasmäärissä tapahtui kaupungeissa, joissa nousua oli 7,8 %. (Lastensuojelu 2009- Barnskydd 2009- Child welfare 2009, Tilastoraportti 29/2010, 8.)

Kuvio 2. Lastensuojelun avohuollon asiakkaat vuosina 1996–2009

(Lastensuojelu 2009- Barnskydd 2009- Child welfare 2009, Tilastoraportti 29/2010, 8.)

6 KASVATUSKÄYTÄNNÖT

6.1 Kasvatustyylit

Rajojen asettaminen ilmenee vanhemmuudessa myös erilaisten vaikutteiden kautta, jotka suuntaavat nuoren kehitystä. Kasvatustyylit voidaan jakaa erilaisiin osiin painottaen esimerkiksi rajojen merkitystä ja lapsen itsenäisyyden astetta. Arajärven ym. (1990, 99–100) mukaan kasvatuskäytännöt voidaan luokitella kolmeen eri ryhmään; sallivaan, määräilevään ja auktoritatiiviseen kasvatukseen. Sallivat vanhemmat suhtautuvat nuoren tekemisiin neutraalisti ja kontrolloivat nuorta vain vähän. Nuoren ei esimerkiksi tarvitse osallistua lainkaan perheen yhteisiin kotitöihin. Tällaista kasvatustyyliä voidaan verrata mm. hemmottelevaan kasvatustyyliin. Hemmotteleva suhtautuminen ei aja lasta myönteiseen kehitykseen, eikä kasvata lapsen itsehillintää. Esimerkiksi usein rikollisilta nuorilta puuttuu kasvatuksen aikana kehittynyt itsehillintä, mikä tarkoittaa sitä, etteivät he ole saaneet heti mielitekojaan tyydytetyksi. Sallivat vanhemmat eivät aseta nuorelle hänen tarvitsemiaan rajoja (Pulkkinen 1984, 303).

Määräilevät vanhemmat kontrolloivat nuorta tiukasti ja asettavat hänelle tiukkoja rajoja. Vanhemmat korostavat auktoriteettien kunnioittamista, ja nuoren omaa tahtoa ei kunnioiteta. Määräilevä kasvatus ilmenee suorina käskyinä, määräyksinä ja pakottamisena. Nuorta voidaan myös rangaista esim. ruumiillisesti kurittamalla. Tällainen kasvatustyyli ei anna nuorelle tilaa rakentaa omaa identiteettiään. Auktoritatiivinen kasvatus perustuu vanhemman aitoon pyrkimykseen ohjata nuorta johdonmukaisella tavalla. Vanhemmat tekevät lopulliset ratkaisut, mutta he keskustelvat ensin nuoren kanssa ja ottavat hänen ajatuksensa huomioon. Varsinaisia määräyksiä on vain vähän, asiat perustellaan ja myös nuoren omaa mielipidettä kuunnellaan ja kunnioitetaan. Vanhemmat käyttävät kontrollia osoittaakseen eron itsensä ja lapsen välillä, mutta myönteistä kannustamista suositaan rangaistusten sijaan. Nuoren tunteet otetaan vastaan ja hän saa luottaa aikuisen huolenpitoon. Tällöin nuoresta kasvaa useimmiten vastuuntuntoinen ja riippumaton itsenäinen aikuinen. (Arajärvi ym. 1990, 100.)

6.2 Kasvatukselliset toimenpiteet sijaishuollossa

Kasvatukselliset toimenpiteet ovat rinnastettavissa kotona käytettyihin kasvatukseen, ja näitä keinoja sovelletaan myös sijaishuoltoon. Esimerkiksi perhehoitossa joudutaan käyttämään hyväksyttäviä kasvatuksellisia keinoja, jotka ovat verrattavissa kotikasvatukseen. Tällöin puhutaan säännöistä ja ohjeista, joita ei voida nimittää rajoitustoimenpiteiksi. Sääntöjen tarkoituksena on kasvattaa lapsesta vastuuntuntoinen ja hyväkäytöksinen ihminen. Kasvatuksellisia toimenpiteitä käytetään sekä huostaanotettuun että avohuollon tukitoimena sijoitettuun nuoreen. (Räty 2010, 429–430; Nisonen & Paavola 2011.)

Kasvatuksellisiin toimenpiteisiin liittyvillä sanktioilla ja muilla seuraamuksilla pyritään tukemaan lapsen kasvua ja kehitystä. Kasvatustoimenpiteiden taakse ei voida kuitenkaan piiloutua ja perustella rajoitustoimenpiteiden käyttöä normaalina kasvatukseen. Lasta ei saa esimerkiksi eristää, jos hänet voidaan muulla tavoin rauhoittaa. Pakon käyttämisessä ja rajojen asettamisessa on oltava ero, jolloin kysymys on kasvatuksellisen ”pakon” käyttämisestä. Jos kysymys on selvästi lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja normaalien rajojen asettamisesta, puhutaan kasvatuksellisista toimenpiteistä. Seuraavissa sitaateissa on esimerkkejä kasvatuksellisista toimenpiteistä. (Räty 2010, 454- 456.)

Teet läksyt, sitä ennen et lähde ulos (Räty 2010, 456).

On koeviikko, ulos ei ole enää näin myöhään syytä lähteä (Räty 2010, 456).

Ruokailun aikana matkapuhelin on kiinni (Räty 2010, 456).

7 RAJOITUSTOIMENPITEET SIJAISHUOLLOSSA

7.1 Laki rajoitustoimenpiteistä

Lastensuojelulain 11 luvussa käsitellään sijaishuollon rajoitustoimenpiteitä. Niitä voidaan kohdistaa ainoastaan kiireellisesti sijoitettuun, huostaanotettuun tai hallinto-oikeuden väliaikaismääräyksellä sijoitettuun lapseen. Toimenpiteitä ei saa käyttää, jos lapsi on sijoitettuna avohuollon tukitoimena. Rajoitustoimenpiteitä ovat yhteydenpidon rajoittaminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus, omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen ja luovuttamatta jättäminen, kiinnipitäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen ja erityinen huolenpito. (Räty 2007, 329.)

Rajoitustoimenpiteitä saa käyttää vain laitoksissa. Lastensuojelulaissa tarkoitettuja laitoksia, joissa rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää, ovat lastenkodit, nuorisokodit ja koulukodit sekä muut niihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset, kuten ammatilliset perhekodit, joille aluehallintovirasto on myöntänyt laitosluvan. Yhteydenpidon rajoittamista koskevia säännöksiä sovelletaan myös perhehoitoon. Jos sijoitus toteutetaan avohuollon tukitoimenpiteenä, silloin yhteydenpitoa ei saa rajoittaa. (Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa, 2010.)

On hyvin tärkeää, että rajoitustoimenpiteitä koskevat säännöt ja säännökset tunnetaan myös sijaishuoltopaikoissa, joissa niitä ei saa käyttää. Säännökset määrittävät sen, mitä ei voida pitää hyväksyttävänä hoito- ja kasvatustoimena. Rajoitustoimenpiteiden käyttäminen tarkoittaa puuttumista lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin. Perus- ja ihmisoikeussäännökset edellyttävät, että rajoitustoimenpiteiden käyttäminen perustuu tarkasti rajattuihin laissa määriteltyihin edellytyksiin. (Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa, 2010.) Nisonen ja Paavola (2011) korostivat sitä, että rajoitustoimenpiteet on aina dokumentoitava. Kirjaamisella turvataan toimenpiteiden käytön seuranta ja valvonta. Sillä on myös tärkeä merkitys arvioitaessa lapsen tarvitsemaa apua ja tukea. Toistuva rajoitustoimenpiteiden käyttäminen kertoo yleensä siitä, että lapsi tarvitsee enemmän tukitoimia tai hoitoa. Lapsen kanssa tulee keskustella rajoitustoimenpiteiden syistä ja mahdollisista vaikutuksista häneen.

7.2 Rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksiä

Rajoitustoimenpiteiden käyttö rangaistuksena on kiellettyä. Toimenpiteitä voidaan käyttää vain mikäli lapsen terveys, turvallisuus tai lapsen huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen sitä välttämättä vaatii. Rajoitustoimenpiteissä tulee valita aina lievin mahdollinen toimenpide ja sen käyttö on lopetettava heti, kun sille ei enää löydy perusteita. Rajoitustoimenpiteitä on käytettävä mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen sekä niitä saa käyttää vain siihen tarkoitukseen kuin kussakin säännöksessä on määritelty. (Nisonen & Paavola 2011.)

Sijaishuoltopaikoissa joissa rajoitustoimenpiteitä ei saa käyttää, tulee järjestää asianmukainen valvonta ja on toimittava siten, ettei lapsen terveys tai turvallisuus vaarannu. Jos taas lapsi itse käyttäytyy väkivaltaisesti, tulee sovellettavaksi rikoslain hätävarjelua koskeva säännös (L 19.12.1889/39). Kriisitilanteista on ilmoitettava välittömästi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle mahdollisesti sosiaalipäivystyksen kautta. Sosiaalityöntekijä arvioi tarvittavat jatkotoimet. Tilanteesta riippuen kyseeseen voi tulla esimerkiksi neuvottelu lapsen asioissa, kiireellinen sijoitus tai sijaishuoltopaikan muuttaminen. Jos sijoituspaikalla ei ole oikeutta rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen, ei voida toimia siten, että toimenpiteitä tosiasiasa käytettäisiin, mutta ne jätettäisiin kirjaamatta. Esimerkiksi esineiden pois ottaminen hyvin pieniltä lapsilta on normaalia turvallisuuden varmistamista, mikä ei tietenkään edellytä erillisen päätöksen tekemistä. (Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa, 2010.)

Lain mukaan rajoituksia koskevissa asioissa on kysymys julkisesta hallintotehtävästä, eli julkisesta vallankäytöstä. Tämä tarkoittaa erilaisten rajoitteiden ja pakotteiden käyttämistä lapsen hoitoa koskevissa asioissa. Rajoitustoimenpiteiden käytössä kysymyksessä on aina julkinen vallankäyttö. Julkista vallankäyttöä ei kuulu tehtäviin, joissa toteutetaan asiakkaan lainmukaisia oikeuksia tekemättä hänen etuunsa liittyviä tai niihin vaikuttavia päätöksiä. Julkista valtaa käytetään tehtävissä, jolloin työntekijä voi lakiin perustuvan toimivaltansa mukaisesti päättää lapsen edusta oikeudesta tai velvollisuudesta. (Räty 2010, 424–425.) Lastensuojelulaki perustuu lapsen edun toteutumiseen. Lapsen etu on käsitteenä laaja, joten työntekijällä on suhteellisen paljon valtaa ja vastuuta sen soveltamisessa, mikä edellyttää osaamista ja ammattitaitoa. (Nisonen & Paavola 2011.)

7.3 Rajoitustoimenpiteiden pohjautuminen perustuslakiin ja ihmisoikeuksiin

Perusoikeuksien rajoittaminen perustuu aina lakiin. Rajoitukset on rajattava tarkoin ja täsmällisesti, ja niiltä edellytetään hyväksyttävyyttä. Tämä tarkoittaa, että rajoitusperusteiden tulee olla yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia ja perusoikeusjärjestelmän hyväksymiä. Rajoitukset eivät saa olla ristiriitaisia ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Perustuslain mukaan lapsella on oikeus kokonaisvaltaiseen hoitoon ja huolenpitoon, josta on säädetty erikseen myös lastensuojelulaissa. Jos hoito ja huolenpito vaarantuvat, on joissain tapauksissa turvauduttava lain tarkoittamiin rajoitustoimenpiteisiin. Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan jokaisella on oikeus yksityis- ja perhe- elämäänsä, kotiinsa ja yhteydenpitoon kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset saavat lain mukaan puuttua näihin asioihin vain silloin, jos se on välttämätöntä mm. terveyden tai moraalin suojaamiseksi tai henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. (Räty 2010, 421- 423.)

Ihmisoikeudet (2010) sivustolla ilmenee, että perustuslain mukaan ihmisellä on erilaisia perusoikeuksia. Rajasimme työhömmme perusoikeudet, jotka näkyvät sijaishuollossa käytettävissä rajoitustoimenpiteissä. Rajoitustoimenpiteiden käytöllä voidaan puuttua esimerkiksi yhdenvertaisuuteen, jolla tarkoitetaan jokaisen nuoren tasapuolista kohtelua. Jokaisella tulee olla myös oikeus henkilökohtaiseen elämään, vapauteen ja koskemattomuuteen. Rajoitustoimenpiteillä voidaan esimerkiksi puuttua vahvasti huostaanotetun nuoren liikkumisvapauteen sekä yksityisyyteen ja omaisuuteen liittyvissä asioissa. Tulisi muistaa, että on myös perusoikeuksia, joihin rajoitustoimenpiteillä ei saisi puuttua. Tällaisia oikeuksia ovat mm. uskonnon ja omantunnonvapaus, kielen ja kulttuurin vapaus sekä oikeus- ja sosiaaliturva. Muita ihmisen perusoikeuksia ovat rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, sananvapaus ja julkisuus, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus sekä sivistykselliset oikeudet.

8 RAJOITUSTOIMENPITEIDEN MUODOT

Haastattelimme kahta asiantuntijaa rajoitustoimenpiteitä koskien Kurikan Nummessa, joka on moniongelmaisille nuorille tarkoitettu lastensuojeluyksikkö. Kaikissa kohdissa asiantuntijat toivat erityisesti esille sitä, miten tärkeää on keskustelu nuoren kanssa rajoitustoimenpiteiden perustellusta käytöstä. Jokaisen kohdalla rajoitustoimenpiteiden käyttö tulee kohdistaa nuoreen yksilöllisesti. Näiden käyttö tulee olla aina viimesijaista ja erittäin perusteltua. Seuraavassa luvussa esittelemme laissa määritellyt rajoitustoimenpiteiden muodot, joita täydentävät henkilökohtaiset tiedonannot heti lakitekstin jälkeen.

Yhteydenpidon rajoittaminen. Lain mukaan lapsen yhteydenpitoa vanhempiin ja muihin läheisiin voidaan rajoittaa. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa puhelimitse tai muita viestinnän välineitä käyttäen. Lapsen hallussa olevien yhteydenpitolaitteiden käyttöä voidaan myös rajoittaa. Esimerkiksi kirjeiden lähettäminen tai muun luottamuksellisen viestin tarkastaminen tai sen pidättäminen katsotaan rajoitustoimenpiteeksi. Rajoitustoimeksi luokitellaan myös lapsen olinpaikan ilmoittamatta jättäminen lapsen vanhemmille. (L 13.4.2007/ 417, 62§.)

Yhteydenpidon rajoittamista pidetään muita harvinaisempana keinona rajoittaa, sillä usein olisi epätarkoituksenmukaista rajoittaa lapsen ja perheen välistä vuorovaikutusta, kun perhe on kuitenkin tärkein yhteistyökumppani. Yhteistyö perheen kanssa on ensiarvoisen tärkeää myös lapsen hoidon ja kuntoutumisen kannalta. On tärkeää, että luottamus rakennetaan huolella perheen ja sijaishuoltopaikan välille. (Nisonen & Paavola 2011.)

Aineiden ja esineiden haltuunotto. Jos lapsella on hallussaan päihtymistarkoituksessa käytettävää ainetta tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvia välineitä, ne on otettava laitoksen haltuun. Samoin on otettava laitoksen haltuun lapsella olevat aineet tai esineet, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Haltuunoton voi tehdä yksikön johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö, samassa yhteydessä toimivassa koulussa työskentelevä opettaja ei kuitenkaan ole oikeutettu käyttämään rajoitustoimenpiteitä.

Säännöksen tarkoituksena on estää karkaamisia, huumausaineiden kauppaa tai vastaavia vakavasti sijaishuollon tarkoituksen vastaisia toimia. Haltuunotto on tarkoitettu käytettäväksi vain akuuteissa tilanteissa ja se voi kestää vain niin kauan kuin se on edellä mainituista syistä välttämätöntä lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta. Haltuun otettavia esineitä voivat olla esimerkiksi kännykkä tai mopo. Haltuun otettu omaisuus on palautettava lapselle viimeistään sijaishuollon päättyessä, ellei muissa säädöksissä ole toisin määrätty. (L 13.4.2007/ 417, 65§.)

Nisosen ja Paavolan (2011) mukaan ennen aineiden tai esineiden haltuunottoa on oltava syy epäillä, että nuorella on hallussaan jollain tavalla itseään tai muita vahingoittava esine tai asia. Haastattelussa korostui se, että aineiden tai esineiden käyttötarkoitus puntaroidaan yhdessä nuoren kanssa. Esimerkiksi tussin hallussapito voi olla jollekin nuorelle haitallista mm. imppauksen vuoksi, mutta toisaalta käyttötarkoitus voi olla kuitenkin täysin vilpiton. Työntekijä ei saa olla liian epäilevä, sillä siihen liittyy osaltaan myös luottamuksen rakentuminen nuoren kanssa. Myös puhelimen poisottaminen edellyttää perustelut toiminnalle, ja se pitää palauttaa nuorelle heti kun sille ei enää löydy perusteita.

Henkilön tarkastus. Tällä tarkoitetaan sen tutkimista, mitä lapsella on vaatteissaan tai vaatteiden ja ihon väliin kätkeytyä. Henkilöntarkastusta on mm. naulakoon ripustettujen vaatteiden tutkiminen tai jälkien etsiminen vaatteista sekä taskujen tarkastaminen ja tyhjentäminen. Tarkastusta on myös henkilön hallussa olevan matka- tai käsilaukun, salkun tai muun vastaavan kantovälineen tarkastaminen.

Lastensuojelulain mukaisesti edellytyksenä tarkastuksen tekemiselle on, että laitoksen henkilökunnalla on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on yllään tai vaatteissaan päihtymistarkoituksessa käytettäviä aineita tai aineen käyttöön soveltuvia välineitä tai sellaisia esineitä, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Esimerkiksi tupakka ei ole sellainen aine, jota henkilökunnalla olisi oikeus etsiä tekemällä lapselle ruumiintarkastus. Hyvin pieniltä lapsilta myrkylliset ja vaaralliset aineet ja esineet on luonnollisesti otettava pois, eikä kyseessä ole säännöksen tarkoittama rajoitustoimenpide. (L 13.4.2007/ 417, 66§.)

Henkilöiden on oltava samaa sukupuolta kuin tarkastettava lapsi, jollei tarkastusta toimita terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilöntarkastuksesta ei tarvitse tehdä erillistä päätöstä. Lapsen asiakirjoihin on kuitenkin kirjattava toimenpiteen perusteet, sen suorittaja ja läsnä olleet henkilöt sekä laissa edellytetty ja perusteltu syy. Kirjaamisen yhteydessä on arvioitava toimenpiteen mahdollinen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. (L 13.4.2007/ 417, 66§.)

Henkilönkatsastus. Henkilönkatsastuksella pyritään selvittämään lapsen mahdollista päihteiden käyttöä. Sen muotoja ovat puhalluskokeen suorittaminen ja veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottaminen. Katsastuksen suorittamisen tarvitaan perusteltu syy epäillä, että lapsi on käyttänyt päihdyttäviä aineita. Verinäytteen saa ottaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö. Katsastusta ei saa tehdä, eikä sitä tehtäessä saa olla läsnä lapsen kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, ellei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Lapsen asiakirjoihin on kirjattava henkilönkatsastuksen perusteet, toimenpiteen suorittaja ja läsnä olleet henkilöt, sekä laissa edellytetty perusteltu syy. Kirjaamisen yhteydessä on arvioitava toimenpiteen mahdollinen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. (L 13.4.2007/ 417, 66§.)

Henkilön tarkastuksessa ja katsastuksessa lähtökohtana ei saa olla jokaisen nuoren automaattinen tutkiminen, vaan työntekijällä tulee olla vahva epäily nuoren hallussa olevista haitallisista aineista ja esineistä (Nisonen & Paavola 2011).

Omaisuuuden ja lähetysten tarkistaminen. Lapsen käytössä olevat tilat tai hallussa oleva omaisuus saadaan tarkastaa, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on hallussaan päihtymistarkoituksessa käytettävää ainetta tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvia välineitä taikka aineita tai esineitä, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Jos on syytä epäillä, että lapselle osoitettu kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti tai muu lähetys sisältää edellä mainittuja aineita tai esineitä, voidaan sen sisältö tarkastaa lukematta kuitenkaan viestiä. Lapsen käytössä olevat tilat tai hallussa oleva omaisuus voidaan kuitenkin erityisestä syystä tarkastaa myös lapsen tai toisen henkilön läsnä olematta. Erityinen syy voi olla se, että lapsi on poistunut luvatta, henkilökuntaa on käytettävissä vain vähän tai tilanne on kiireellinen. Lapselle on aina selvitettävä tarkastuksen syy ja rajoitustoimenpiteestä on tehtävä asian-

mukaiset kirjaukset lapsen asiakirjoihin. Jos tarkastus on tehty ilman lapsen tai toisen henkilön läsnäoloa, on asiakirjoihin kirjattava, miksi näin on menetelty. (L 13.4.2007/ 417, 67§.)

Nisosen ja Paavolan (2011) mukaan lähetysten tarkistaminen ei ole kovin tavallinen rajoitustoimenpiteiden muoto. Nuoren ja työntekijän välillä pyritään vahvaan luottamukseen ja vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön halutaan uskoa ja luottaa. Useimmiten lähetykset ovatkin olleet täysin turvallisia. Jos nuorelle lähetetään epämääräisen oloinen paketti, niin sitä voidaan tarpeen mukaan esimerkiksi tunnustella tai haistella ennen sen luovuttamista nuorelle.

Lähetysten luovuttamatta jättäminen. Tarkastuksen jälkeen lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on oikeus erityisestä syystä tehdä päätös siitä, että luottamuksellista viestiä tai lähetystä ei toimiteta lapselle. Edellytyksenä on, että viestin tai lähetysten sisällön arvioidaan vakavasti vaarantavan lapsen tai toisen henkilön henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai kehitystä. Lähetys voidaan jättää luovuttamatta, jos se sisältää aineita tai esineitä, jotka tulisi ottaa haltuun lapselta, jos hän olisi ne jo saanut. Päihdyttävien aineiden ja fyysistä turvallisuutta uhkaavien tavaroiden lisäksi lapselle voidaan jättää luovuttamatta viestejä tai lähetyksiä, jotka vaarantaisivat lapsen psyykkistä tasapainoa. Lapselle ei saa toimittaa esimerkiksi lähetystä, joka sisältää kuolleen eläimen. Lapselle ei myöskään saa toimittaa kirjettä, joka sisältää tietoja tai asioita (esimerkiksi valokuvan muodossa), jotka lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden järkyttäisivät vakavasti hänen psyykkistä terveyttään. (L 13.4.2007/ 417,67§.)

Mikäli lähetys sisältää hajultaan epämääräistä tavaraa voidaan se tarkastaa mm. huumeiden varalta ja tarvittaessa jättää luovuttamatta (Nisonen & Paavola 2011).

Kiinnipitäminen. Yksikön johtaja tai muu hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita. Lasta voidaan pitää kiinni jos se on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi tai omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä. Kiinnipitämisen on oltava luonteeltaan hoidollista ja huollollista. Kiinnipito voi sisältää myös lapsen siirtämi-

sen ja se on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä. Minkäänlaisten välineiden käyttö kiinnipitämisessä ei ole sallittua eikä sitä saa tehdä ennakollisena toimenpiteenä.

Kiinnipitäminen on aina viimesijainen keino, johon saa ryhtyä vain jos se on välttämätöntä. Myös kiinnipitämisen liioittelusta säädetään rikoslaissa. Rikoslain 6 §:n mukaan voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuudessaan puolustettavina ottaessa huomioon tehtävän tärkeys, kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin. (L 13.4.2007/ 417, 68§.)

Nisosen ja Paavolan (2011) mukaan kiinnipitoa ei tapahdu usein ja siihen päädytään vain viimesijaisena toimenpiteenä. Heidän mukaansa nuori usein rauhoittuu pelkällä keskustelulla ja sitä pitäisikin vaalia ensimmäisenä keinona. Keskustelun avulla nuorta pyritään ohjaamaan toisenlaiseen käyttäytymismalliin esimerkiksi ilman väkivaltaa. Hyväksikäytetty nuori voi kokea kiinnipidon uhkaavana ja ahdistavana stressitekijänä, jolloin kiinnipidosta on enemmän haittaa kuin hyötyä. Käytölle tulee olla erittäin perusteltu syy ja rajoituspäätöksestä tulee tehdä aina ilmoitus sosiaalitoimelle.

Liikkumisvapauden rajoittaminen. Lapselle saadaan asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista. Liikkumisvapautta voidaan rajoittaa jos lapsi on otettu huostaan sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin verrattavalla käyttäytymisellään, tai jos rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä. Lasta vakavasti vahingoittavaa käyttäytymistä voi olla esimerkiksi jatkuva karkaileminen. Liikkumisvapauden rajoittamisen aikana lapsi voi poistua päätöksessä mainitulta alueelta vain yhdessä työntekijän kanssa. Lapsen tavallisen elämän mukaiset toiminnot kuten koulunkäynti, harrastustoiminta ja retkille osallistuminen tulee mahdollisuuksien mukaan turvata. Liikkumisvapauden rajoittamisen tarkoituksena ei ole lapsen rankaiseminen, vaan vahingollisen käyttäytymisen estäminen. Liikkumisvapauden rajoittaminen ei saa ilman uutta päätöstä jatkua yli

seitsemää vuorokautta. Yhtäjaksoisesti rajoittaminen saa jatkua enintään 30 vuorokautta. (L 13.4.2007/ 417, 69§.)

Tämä rajoitustoimenpide on käytössä melko usein. Kuitenkin täytyy muistaa, että kaikki nuoret eivät kyseistä rajoitustoimenpidettä tarvitse. Joskus nuoret kokevat epäoikeudenmukaisuutta rajoituksia kohtaan, sillä joskus liikkumisvapautta voidaan rajoittaa eri tavalla kunkin nuoren kohdalla. Liikkumisvapauden rajoittaminen perustuu aina lakiin, mutta nuoren kokonaisvaltainen kehitys ja meneillään oleva prosessi sekä yksilölliset tarpeet tulee ottaa huomioon rajoituspäätöstä laadittaessa. Joku saattaa tarvita tiukemman pysäytyksen kun taas toisen kohdalla liikkumisvapauden rajoittamista voidaan määritellä koskemaan esim. laajempaa aluetta tai toiminta liikkumisvapauden rajoittamisen aikana voi olla vapaampaa. Aina kuitenkin tulee ottaa huomioon, että rajoituspäätökset tukevat työn tärkeintä osaa aluetta eli suhteen luomista turvalliseen aikuiseen. Rajoituksilla siis mahdollistetaan nuorten saaminen hoidon ja kasvatuksen piiriin. (Nisonen & Paavola 2011.)

Eristäminen. Lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille tai jos eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Eristämistä ei saa ilman uutta päätöstä jatkaa yhtäjaksoisesti yli 24 tuntia. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä. Eristämistä ei saa koskaan käyttää kasvatuksellisilla perusteilla rangaistuksena. Ennen eristämisen käyttämistä on aina harkittava, olisiko tilanne selvitettävissä käyttämällä muita lievempiä keinoja. (L 13.4.2007/ 417, 70§.)

Eristetyn tilan pitää olla turvallinen, mutta laki ei edellytä, että eristämistä varten tulisi olla erillinen tarkoitukseen varattu huone. Eristämisen aikana on huolehdittava, että lapsella on mahdollisuus ruokailla, saada raitista ilmaa ja käyttää saniteetitiloja. Eristämistilassa on oltava saatavilla vettä ja riittävästi valoa. Eristämistä voidaan välittömästi jatkaa uudella päätöksellä vain, jos eristämisen edellytykset ovat edelleen olemassa. Edellytyksenä on lisäksi, ettei lapsen hoitoa ole edelleenkään tarkoituksenmukaista tai mahdollista järjestää muulla tavalla. Eristämisen pisin kokonaisaika ei saa ylittää 48 tuntia. Ennen eristämisen jatkamista koskevan päätöksen tekemistä on lapselle suoritettava lääkärintarkastus, mikäli se ei ole

ilmeisen tarpeetonta. Tarvittaessa lääkärintarkastus tulee suorittaa myös eristämisen alkaessa tai eristämisen aikana. (L 13.4.2007/ 417, 70§.)

Nisonen ja Paavola (2011) sanoivat eristämisen olevan väkivaltaisesti käyttäytyvien nuorten kohdalla melko tavallinen rajoitustoimenpide, jonka käyttö ja tarve ajan kuluessa kuitenkin vähenevät. Joskus tilanteet kärjistyvät sellaisiksi, että nuori tarvitsee konkreettista pysäyttämistä. Eristämisen aikana asiakkaan kanssa on työntekijä, joka raportoi nuoren käytöksestä. Eristämisen aikana tulee tehdä jatkuvaa arviota mm. eristämisen kestosta, joka voi olla muutamasta minuutista pariin päivään. Konkreettinen esimerkki eristyksen tarpeesta voi olla nuoren raivokohtaus, jossa nuori vahingoittaa itseään tai on vaaraksi muille, eikä ole muilla lievemmillä keinoilla pysäytettävissä.

Erityinen huolenpito. Erityinen huolenpito tarkoittaa moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa tilanteissa, joissa lapsen oma käyttäytyminen vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään. Sen aikana yksiköllä on oltava käytettävissä riittävä kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemus ja asiantuntijoiden on tavattava lasta säännöllisesti. Tavoitteena on katkaista lapsen itseen kohdistuva vahingoittava käyttäytyminen ja mahdollistaa lapselle annettava kokonaisvaltainen huolenpito.

Erityisen huolenpidon järjestäminen edellyttää lapsen pitämistä hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa yksikön tiloissa. Ulkoilu ja muut käynnit yksikön ulkopuolella ovat luvanvaraisia ja tapahtuvat henkilökunnan välittömässä valvonnassa. Lapsi voi esimerkiksi käyttäytyä itsetuhoisesti, myydä itseään tai olla tilanteessa, jossa häntä pahoinpidellään tai käytetään seksuaalisesti hyväksi, jolloin erityistä huolenpitoa tarvitaan. Intensiivistä ns. kriisi-, lähi-, tai vierihoitoa ei saa toteuttaa ilman, että hoidosta tehdään asianmukaisesti päätös erityisen huolenpidon järjestämisestä. Eduskunnan oikeusasiamies on katsonut, että kyseisissä hoitomuodoissa puututaan siinä määrin lapsen perustuslain mukaiseen henkilökohtaiseen vapauteen tai perustuslain suojaamaan lapsen ja hänen vanhempien väliseen perhe-elämän suojaan, että hoidosta on tehtävä valituskelpoinen päätös, josta ilmenee, että hoito on määräaikainen ja perusteltu. (L 13.4.2007/ 417, 71§.)

Erityistä huolenpitoa rajoitustoimenpiteenä tapahtuu joissakin määrin. Moniammatillisen tiimin laatiman lausunnon pohjalta sosiaalityöntekijä laatii päätöksen ja se voi olla seurausta jollekin muulle toimenpiteelle, kuten liikkumisvapauden rajoittamiselle tai muille pidempikestoiselle rajoittamiselle. (Nisonen & Paavola 2011.)

9 RAJOITUSTOIMENPITEIDEN JA KASVATUKSELLISTEN TOIMENPITEIDEN VÄLINEN ERO

Ongelmana sijaishuollossa on rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välimaasto, koska joissain tapauksissa raja on niin häilyvä. Käytetäänkö kasvatuksellisia toimenpiteitä korvaamaan lain mukaisia rajoitustoimenpiteitä? Niiden käyttö ei vaadi perusteluja, sillä niitä ei tarvitse erikseen kirjata. Rajoitustoimenpiteiden käyttöä lainmukaisesti voidaan siitä syystä karttaa, koska dokumentointi vie aikaa ja vaivaa. Työntekijät saattavat myös käyttää rajoitustoimenpiteitä kasvatuksellisina toimenpiteinä, sillä he voivat ajatella niiden olevan normaalia lapsen kasvatusta. Osasyynä voi olla myös tietämättömyys ja välinpitämättömyys rajoitustoimenpiteitä kohtaan. Ongelmana lienee se, että kasvatuksellisia toimenpiteitä ei ole määritelty laissa, joten niiden käyttö aiheuttaa ristiriitoja ja epäselvyyttä. Varsinkin avohuollon tukitoimena sijoitettujen kohdalla käytännöt voivat olla epäselviä ja rajoitustoimenpiteitä käytetään kasvatuksellisina toimenpiteinä. Työntekijät voivat puhua kasvattamisesta, vaikka olisivatkin käyttäneet rajoitustoimenpiteitä. Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä tulisi ehdottomasti muistaa niiden lainmukaisuus ja kunnioittaa jokaisen lapsen perusoikeuksia.

Kasvatukselliset toimenpiteet ovat niin laitoksissa kuin niihin rinnastettavissa sijaishuoltopaikoissakin kovassa käytössä. Suurin ero kasvatuksellisten toimenpiteiden ja rajoitustoimenpiteiden välillä on se, että rajoitustoimenpiteissä puututaan yksilön perusoikeuksiin, kun taas kasvatuksellisilla toimenpiteillä halutaan kasvatata nuori yhteiskuntaan yhteisvastuulliseksi kansalaiseksi. (Räty 2010, 421.) Jos rajoitustoimenpiteitä on käytettävä, niin työntekijän on tällöin valittava rajoitustoimenpiteistä aina sellainen keino, joka vähiten loukkaa tai puuttuu lapsen perusoikeuteen. Rajoitustoimenpiteistä ei kuitenkaan puhuta silloin, kun on kyse normaaleista lapselle annettavista seuraamuksista.

10 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA MENETELMÄT

10.1 Tutkimusongelmat

Tässä työssä keskitymme erityisesti sijaishuollossa käytettäviin rajoitus- ja kasvatustoimenpiteiden käyttöön. Kuitenkin teoreettisessa viitekehyksessä käsittelemme yleisesti rajojen merkitystä nuorelle, sillä rajoitus- ja kasvatustoimenpiteet pohjautuvat rajojen asettamiseen.

Ensimmäinen tutkimusongelma. Tarkoituksenamme on selvittää sijoituksen sekä siihen liittyvien rajoitustoimenpiteiden hyötyjä ja haittoja. Tähän liittyviä tutkimuskysymyksiä ovat: Millä perusteilla sijoitus kodin ulkopuolelle koettiin hyötynä tai haittana? Mitkä koettiin rajoitustoimenpiteiden hyödyiksi ja haittoiksi?

Toinen tutkimusongelma. Selvitämme, missä on rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välimaasto. Tutkimuskysymyksiä ovat: Missä on raja lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välillä? Käyttävätkö työntekijät rajoitustoimenpiteitä kasvatuksellisinä toimenpiteinä?

Kolmas tutkimusongelma. Tutkimme, mitä ovat lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön edellytykset. Tutkimuskysymyksiä ovat: Kehen rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää ja mitkä ovat riittävät perusteet? Käytetäänkö lain mukaisia rajoitustoimenpiteitä väärin, eli esimerkiksi avohuollon tukitoimena sijoitettuun nuoreen?

Neljäs tutkimusongelma. Mitkä ovat rajoitustoimenpiteiden kehittämismahdollisuudet? Tutkimuskysymyksiä ovat: Mitä rajoitustoimenpiteillä ja rajoittamisella yleensä saavutetaan ja mitä kehittämismahdollisuuksia on olemassa?

10.2 Tutkimusmenetelmä ja sisällönanalyysi

Valitsimme opinnäytetyömme tutkimusmenetelmäksi kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen. Kvalitatiivinen tutkimus on empiiristä eli kokemusperäistä tutkimusta. Siinä laadullinen aineisto ja analysoidut tulokset voidaan ymmärtää sosiaalisesti todellisuudeksi. Laadullinen tutkimus pohjautuu tutkijan tekemiin erilaisiin havaintoihin haastateltavan omista kokemuksista ja käyttäytymisestä. Laadullinen tutkimus koostuu sykleistä joita ovat suunnitteluvaihe, etnografinen vaihe sekä tulosten analysointi. (Hennink 2011, 4.) Kvalitatiivista tutkimusta voidaan rinnastaa myös termeihin pehmeä, ymmärtävä ja ihmistutkimus. Tutkimusta on helpoin toteuttaa haastattelujen, kyselyiden ja havainnoinnin avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 23.)

Aineistoa keräsimme teemahaastattelujen avulla (Liite 1), koska ajattelimme sen sopivan parhaiten aiheeseemme. Teemahaastattelulla haetaan vastauksia erilaisiin ongelmiin ja tarkoituksena on edetä tiettyjen etukäteen valittujen teemojen mukaan. Haastattelun aikana voidaan täydentää haastattelun kulkua esittämällä tarvittavia lisäkysymyksiä. Normaalisti teemahaastattelussa korostuvat ihmisten tulkinnat heitä koskevista asioista sekä siitä, kuinka merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. Haastattelussa pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimusongelmien mukaisesti, joten teemahaastattelukysymykset on mietittävä tarkkaan. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77- 78.)

Jaoimme teemat neljään eri osaan. Ensimmäisessä teemassa käsiteltiin haastateltavien kokemuksia sijoituksen sekä rajoitustoimenpiteiden hyödyistä ja haitoista. Toisessa teemassa puhuttiin rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välisistä eroista. Kolmas teema käsitteli rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksiä ja neljännessä teemassa pohdimme kehittämisenäkökulmaa rajoitustoimenpiteiden käyttöön. Kysymykset muodostimme teemojen ympärille. Kysymykset olivat avoimia kysymyksiä, joihin haastateltavan tuli vastata mahdollisimmin monisanaisesti. Kysymysten tavoitteena oli saada moniulotteinen ja yksityiskohtainen kokonaiskuva haastateltavan kokemuksista sijaishuollon rajoitustoimenpiteistä.

Yleisesti laadullista tutkimusta tehtäessä käytetään perusanalyysimenetelmänä sisällönanalyysia. Tällä tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysiä teoreettisena viitekehyksenä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91.) Sisällönanalyysiin lähestymistapana käytetään normaalisti sellaisia keinoja, joiden avulla saadaan parhaita vastauksia tutkimuskysymyksiin. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 136.)

Valitsimme opinnäytetyömme tutkimusmenetelmäksi teorialähtöisen sisällönanalyysin. Siinä aineistoa tulkitaan teorian pohjalta, jolloin sisällönanalyysi nojaa johonkin tiettyyn teoriaan, malliin tai auktoriteetin esittämään ajatukseen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97.) Analysointi alkaa useimmiten jo haastattelutilanteessa, jolloin haastattelija tekee erilaisia huomioita esimerkiksi toistuvuuden ja jakautumisen perusteella. Teemahaastatteluaineistoa voidaan analysoida jäsentämällä aineisto teemoittain, jonka jälkeen muodostetaan tyyppikuvauksia aineistosta. Aineistoa voidaan järjestää teemoihin niin, että jokaisen teeman alle kirjataan haastattelujen vastaukset kyseiseen aiheeseen. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 136- 142.)

10.3 Tutkimuksen luotettavuus ja validiteetti

Validiteetti on sitä, miten hyvin tutkimusmenetelmä vastaa tutkimusongelmia. Tällöin haastattelukysymykset on valittava ja rajattava siten, että saadaan mahdollisimman konkreettisia ja totuudenmukaisia vastauksia. (Vilkkä 2005, 161.) Laadullisessa tutkimuksessa on ensiarvoisen tärkeää, että tutkittavan oma ääni tulee kuuluviin, eikä tutkija tuo esille liikaa omaa arvomaailmaansa (Hämäläinen 1987, 2-3). Halusimme haastatella sekä sijaishuollossa olleita henkilöitä että asiantuntijoita saadaksemme tarpeeksi monipuolisen kuvan kokonaisuudesta. Sijaishuollossa olleiden haastattelut antoivat meille aitoa kokemusperäistä tietoa, kun taas asiantuntijoilta saimme lakiin perustuvaa faktatietoa teoreettiseen viitekehykseemme. Mielestämme aineistot täydentävät hyvin toisiaan ja olemme saaneet perehtyä asiaan useasta näkökulmasta. Haastatteluissa oli tärkeää se, että saimme haastattavilta mahdollisimman omakohtaisia vastauksia ja näkemyksiä ilman johdattelevia kysymyksiä. Luotettavamman tutkimuksesta tekee se, mitä paremmin tutkijan tulkinta tuloksessa vastaa tutkittavan omaa käsitystä asiasta (Hämäläinen 1987, 2-3).

Alasuutarin (1993, 67–70) mukaan laadullinen aineisto on näyte tutkittavasta ilmiöstä. Raunion (1999, 333–334) mukaan taas tutkijan tulee kuvata riittävästi tutkimusta omasta kontekstistaan käsin. Laadullisen tutkimuksen aineiston on oltava aina sidoksissa johonkin tiettyyn paikkaan tai tilanteeseen. Tärkeää tutkimuksen validiteettia arvioitaessa on se, miten relevantteja vastauksia haastatteluista saadaan ja miten hyvin saatu aineisto puhuu puolestaan. (Alasuutari 1999, 214.)

Eskolan (2007, 153–154) mielestä rajanveto sitaattien merkitsemistavassa on siinä, että tutkittavan henkilöllisyys ei saisi missään vaiheessa paljastua. Tämän vuoksi tutkimuksestamme on jätetty pois haastateltavien tunnistetietojen, eli paikkakunnan, iän ja koulutuksen merkitseminen sitaatteihin. Nämä tiedot eivät mitenkään lisäisi tutkimuksen luotettavuutta tai arvoa.

10.4 Aineiston keruu

Lähdimme liikkeelle tekemällä tiedotteen aiheestamme (Liite 2), jonka avulla oli tarkoitus tavoittaa haastateltavia. Tarkoituksenamme oli ensisijaisena aineistonkeruu menetelmänä käyttää ”lumipallomenetelmää”, mutta varauduimme jakamaan tiedotteita myös eri sijaishuoltoyksiköihin. Olimme yllättyneitä kuinka hyvin löysimme haastateltavat omien suhteiden avulla ilman sijaishuoltoyksiköiden apua. Tiedotteen myötä saimme kerättyä seitsemän sopivaa haastateltavaa. Lähetimme tiedotteen haastateltaville etukäteen sähköpostilla, jolloin he saivat johdattelua aiheeseen. Jo alun perin ajattelimme seitsemän haastattelun olevan hyvä määrä ja vastaamaan tutkimuksen tarpeeseen, ja saimmekin tehtyä kaikki haastattelut onnistuneesti.

Haastatteluiden kesto vaihteli puolesta tunnista puoleentoista tuntiin, joka osoittautui tutkimuksemme kannalta riittäväksi. Teimme heti alussa selväksi, että haastateltavan henkilöllisyyttä ei voida tutkimuksessa tunnistaa, eikä lainauksissa käytetä mitään henkilöllisyyden tunnistamiseen viittaavaa. Nauhoitimme jokaisen haastattelun haastateltavan luvalla ja haastatteluiden jälkeen litteroimme saadut vastaukset. Haastattelutilanne oli rauhallinen ja suoritettiin kahden kesken haastateltavan kanssa. Yksi haastattelu tehtiin puhelimitse. Aluksi jännitti saisimmeko haastatteluista tarpeeksi monipuolisia, sillä aihe oli monelle vaikea. Yllätyimme kuinka hyviä

ja syvällisiä tuloksia saimme. Halusimme haastattelutilanteesta mahdollisimman rennon kertomalla aluksi työmme tarkoituksesta ja luonnollisesti myös tarjosimme pullakahvit. Haastattelutilanteissa etenimme haastateltavan ehdoilla, eli jokainen sai itse kertoa sen mitä halusi ja koki tarpeelliseksi.

Lisäksi teimme vierailukäynnin Kurikassa sijaitsevaan nuorisokoti Nummelaan, jossa haastattelimme yksikön johtajaa sekä kasvatusohtajaa. He toimivat näiden asioiden ympärillä päivittäin, joten saimme konkreettista käytännön tietoa rajoitus- ja kasvatuksellisten toimenpiteiden käytöstä sijaishuollossa, ja pystyimme peilamaan haastatteluista saatuja tuloksia asiantuntijoiden näkemyksiin. Haastattelukysymykset (Liite 3) muodostimme siten, että saisimme mahdollisimman selkeän kuvan itsellemme näiden käsitteiden välisistä eroista sekä niiden soveltamisesta sijaishuoltoon.

10.5 Tutkimuksen kohderyhmä ja haastateltavien koodaus

Tutkimuksellamme ei ollut mitään erillistä yhteistyötahoa, vaan haastateltavat löytyivät ”lumipallomenetelmän” avulla eli mm. erilaisten suhteiden kautta. Meillä oli seitsemän haastateltavaa, joista viisi oli naisia ja kaksi miestä. Iältään haastateltavat olivat 18- 24 vuotiaita ja henkilöt asuivat eri puolilla Suomea. Haastateltavista neljä oli huostaanotettu ja kolme sijoitettu avohuollon tukitoimenpiteenä. Sijaishuoltoyksiköitä olivat nuoriso- ja koulukodit sekä erilaiset perhekodit. Sijoituksen kesto vaihteli vastanneiden välillä noin puolesta vuodesta 10 vuoteen. Haastateltavista enää kaksi oli lastensuojelun asiakkaana jälkihuollossa.

Kriteerinä tutkimukseen osallistumisessa oli täysi-ikäisyys sekä lastensuojelutauti jossain sijaishuoltoyksikössä. Halusimme työhömmme kokemuksia niin avohuollosta kuin laitoksistakin, joten oli tärkeää saada tutkimukseemme sekä avohuollon tukitoimenpiteenä sijoitettuja että huostaanotettuja haastateltavia. Tällä tavoin pystyimme paremmin vertailemaan rajoitustoimenpiteiden oikeudenmukaista käyttöä.

Muutimme haastateltavien tunnistetiedot koodaamalla jokaisen haastateltavan kirjaimin ja numeroin. Koska haastateltavia oli seitsemän, tunnistetiedoissa näkyy haastateltavan (H) järjestysnumero (1) ja koodauksesta näkyy myös sijoituksen status (A/H). Esimerkiksi ensimmäiseksi haastateltu oli avohuollon tukitoimena sijoitettu, joten hänet koodasimme seuraavanlaisesti: HA1. Toinen haastateltava oli huostaanotettu, joten koodaus merkitään HH2. Ja samalla kaavalla on merkitty jokainen haastateltava.

11 TUTKIMUSTULOKSET JA ANALYSOINTI

Tutkimustuloksissa etenemme tutkimusongelmien mukaisesti, eli aluksi käsittelemme sitä, miten haastateltava on kokenut sijoituksen sekä sijaishuollossa käytettyjen rajoitustoimenpiteiden hyödyt ja haitat. Seuraavaksi käsittelemme rajoitustoimenpiteiden sekä kasvatuksellisten toimenpiteiden välistä eroa. Tämän jälkeen tutkimme lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksiä. Viimeiseksi keskitymme kehittämismahdollisuuksiin rajoitustoimenpiteiden käytössä. Käytämme havainnollistamiseksi paljon lainauksia haastateltavien kommentteista eri aiheita koskien. Analysoimme tuloksia aina tutkimusongelman jälkeen. Ensin nimeämme haastatteluista saadut tulokset kohta kohdalta ja sen jälkeen analysoimme tuloksista nousseita tärkeimpiä asioita.

11.1 Sijoitukseen ja rajoittamiseen liittyviä hyötyjä ja haittoja

11.1.1 Sijoituksen hyödyt ja haitat

Haastateltavat kokivat sijoituksesta olleen pääsääntöisesti hyötyä. Vain yksi haastateltavista ei osannut sanoa hyötyä tai haittaa omaan sijoitukseensa (HA7). Valtaosa, eli viisi seitsemästä vastauksesta koki sijoituksesta olleen hyötyä.

Suurimmaksi hyödyksi nimettiin totaalinen pysäytys sen hetkiseen elämäntilanteeseen. Tätä mieltä oli kolme haastateltavaa. (HH6, HH2, HH4). Yksi haastateltava toi esille mahdollisuuden turvalliseen kasvuympäristöön (HH3). Turvallisia rajoja arvosti yksi haastateltavista. (HA1)

Se tosiaan pysäytti elämän, ei tullu enää niin paljon tehtyä rötöksiä ja... sun muuta sellasta. Rupes miettii elämää vähän eri tavalla. HH2

Kyllä on ollu hyötyä, ainakin sen verran, ei sillon ajatellu lapsena et olis ollu mutta saanu hyvän kodin ja kasvuympäristön. HH3

Yksi haastateltava koki sijoituksesta olleen enemmän haittaa kuin hyötyä. Haitaksi sijoittamiselle haastateltava koki yhteydenpidon rajoittamiseen liittyviä asioita. HA5

Enemmätki varmaan haittaa, ku ajattelee jälkeinpäin silleen... Mä en oo saanu olla niinku niitten ystävien kans joita mä olisin halunnu tavata silloin ja kun nyt oli semmosessa tilanteessa ja aika moni muukin. No... joutu olemaan niin paljon poissa kaikesta... HA5.

Suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että sijoituksesta oli hyötyä. Osittain se johtuu todennäköisesti siitä, että haastateltavistamme lähes kaikkien sijoituksesta oli kulunut jo useampia vuosia. Koska aikaa oli kulunut, niin sijoituksen hyötyjä osattiin pohtia laaja-alaisemmin ja omaan elämään nojautuen. Sijoituksen hyödyiksi koettiin mm. totaalinen interventio, joka kertoo siitä, että sijoitus kodin ulkopuolelle oli haastateltavien ainoa tarpeeksi pysäyttävä keino. Kaikilla haastateltavilla sijoituksen syynä oli joko rajattomuuteen tai kotioloihin liittyviä ongelmia. Tällöin myös sijaishuollon tarjoamaa turvallista kasvuympäristöä osattiin arvostaa.

Haastatteluista tuli ilmi, että työntekijät ottivat hyvin uuden nuoren vastaan sijaishuoltoyksikköön ja se lisäsi turvallisten sosiaalisten suhteiden luomista. Vaikeuksia oli ennemminkin jo talossa asuvien nuorten taholta. Kuitenkin moni haastateltavistamme kertoi edelleenkin pitävänsä yhteyttä muiden samanaikaisesti sijaishuollossa olleiden henkilöiden kanssa. Uskomme, että sijaishuolto koettiin juuri sen takia enemmän hyödylliseksi, sillä se tarjosi pysyvyyttä ja osaltaan myös vertaistukea. Monella nuorella oli ongelmia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, joten sijaishuoltoyksikkö auttoi nuorta kehittämään omia vuorovaikutustaitojaan. Säännöt ja ”talon tavat” osaltaan auttoivat nuorta integroitumaan ryhmään ja ottamaan vastuuta omista asioistaan sekä ottamaan huomioon toisia.

Yksi haastateltava oli edelleen sitä mieltä, että sijoituksesta oli ehdottomasti haittaa, vaikka sijaishuollosta olikin kulunut jo useampia vuosia. Tämä haitta perustui sijaishuollon tapaan rajoittaa yhteydenpitoa. Haastateltavaa harmittaa se, että sijaishuoltopaikan yhteydenpidon rajoittamisen vuoksi hän ei edelleenkään ole paljon yhteydessä omaan perheeseensä. Seuraavassa sitaatissa ilmenee haastateltavan suhtautuminen tähän sijaishuollon asettamaan rajoitukseen:

On varmasti sen syytä. Niin, et vanhempiani en näe hirveesti nykyäänkään enää koskaa. HA5

11.1.2 Rajoitustoimenpiteiden hyödyt ja haitat

Rajoitustoimenpiteiden käyttö koettiin sekä hyödyllisenä että haitallisena ja siihen liittyi myös epäoikeudenmukaisuuteen liittyviä tunteita. Neljä haastateltavaa oli sitä mieltä, että rajoitustoimenpiteet ovat hyödyllisiä ja kolme koki ne ehdottomasti negatiivisiksi. Yksi haastateltavista oli sekä puolesta että vastaan.

Neljä haastateltavaa seitsemästä ajatteli rajoitustoimenpiteiden olevan osa normaalia ja turvallista kasvatusta. Hyödyllisenä pidettiin rajoitustoimenpiteiden ja rajojen tuomaa turvallisuudentunnetta, niiden asianmukaista käyttöä ja niiden hyödyllisyyttä tulevaisuutta varten. (HH2, HH3, HH4, HA7)

Kyl siitä sit jälkeenpäin ajateltuna oli hyötyä, oli hyötyä, jos ei kerta normaaleilla rajoilla saanu rajoitettua.. niin tarvi niitä toimenpiteitä.. Että oli ne niinku turvalliseen kasvatukseen kuuluvia juttuja.. HA7

Rajoitustoimenpiteet oli mielestäni asianmukaisia. HH2

Haittoja rajoitustoimenpiteiden käytöstä koki neljä haastateltavaa. Heidän mielestään rajoitustoimenpiteet olivat ahdistavia, liian tiukkoja ja liiaksi elämää rajoittavia. (HA1, HH4, HA5, HH6) Yksi näistä haastateltavista (HH4) koki siis rajoitustoimenpiteet sekä hyödyllisinä että haitallisena.

Kauheinta siinä varmaan oli se, että mä jouduin oleen niin paljon neljän seinän sisällä ja ja tota... se et mä jäin kaikesta niinku paitsi mitä kaikki muut kaverit teki ja mä en niinku saanu niinku lähteä sinne niiden kanssa ja... HH4

Yleensäki ne oli aika ahdistavia ja sellasia... Mä en tykänny yhtään niistä. Nii... Ne oli mun mielestä liian tiukkoja. HH6

Rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskien koettiin myös epäoikeudenmukaisuuteen liittyviä tunteita. Epäoikeudenmukaisuutta oli koettu yhteydenpidon rajoittamisessa, eristämisessä sekä omaohjaaja suhteissa. Kaksi haastateltavaa ajatteli rajoitustoimenpiteiden kohdistuvan epäoikeudenmukaisesti. (HA1, HA5). Suurimmaksi osaksi vastanneet olivat sitä mieltä, että rajat ja säännöt olivat kuitenkin oikeudenmukaisia ja samoja kaikille. Erään haastateltavan vastauksista liittyen epäoikeudenmukaisuuteen saimme paljon konkreettisia esimerkkejä:

Mulla ei tuu mitään selvää muistoa mieleen, hyvin uskon et siel on jotai sellasta ollu, mut mä koin esimerkiksi et se mun omahoitaja, et se oli tosi inhottava enkä mä tykänny siitä yhtään, ni yhellä toisella tytöllä oli se sama hoitaja ku mulla, ni mä koin sen et se tavallaan lelli sitä ja tykkäs siitä enemmän, koska mä nyt ajattelin et kaikki siel vihas mua ja et mä olin niin hankala tavallaan, ku mä halusin aina vaan kotiin. HA1

Hmmm... mä vähä mietin... (hiljaisuus) hmmm... Mä olin yks niistä ainoista, joita ei oltu otettu huostaan, mutta ne olis kovasti ilmeisesti halunnut, et mut oltais otettu. Joten muille osteltiin enempi tavaroita jne, koska ne tuli olemaan siellä pitkän aikaa. Mulle ei oikein haluttu ostaa mitään, koska ei tiedetty kauanko mä oon siellä, ku olin avo. Eli ei ihan tasavertaista kohtelua. HA1

Ja sekin oli aika outoa, et ykskin hoitaja kerto meille omia huoliaan jne... Se on epäoikeudenmukaista et mut tänne laitetaan ja sit mun pitää vielä ymmärtää jotain hoitajaa ja sen ongelmia! HA1

On huomattavaa kuinka vastauksista ilmenee se, että rajoja arvostetaan ja niitä pidetään tärkeinä. Vastaajat yhdistivät heti rajat ja rajoitustoimenpiteet sijaishuollon toimintatavoiksi, joko tarpeellisena tai haitallisena. Rajat liitettiin kuitenkin enimmäkseen osaksi turvallista kasvua. Vaikka nuoret usein kyseenalaistavat rajoja sijaishuollossa, niin ne koetaan kuitenkin tarpeellisina ja välttämättöminä. Kapiointi erilaisia rajoituksia vastaan mahdollistaa nuorelle tunteiden rehellisen ilmaisun turvallisessa ympäristössä. Rajoitustoimenpiteiden hyödyt perustuvat vastauksien perusteella siihen, että sijaishuoltopaikka oli osoittanut aitoa kiinnostusta ja välittämistä nuoren elämäntilannetta kohtaan asettamalla rajoja. Vanha sanonta ”rajat ovat rakkautta” tuntui pätevän näiden haastateltavien kohdalla.

Mielestämme rajoitustoimenpiteiden käyttö koettiin ahdistavana ja elämää rajoittavana mm. työntekijöiden toiminnan vuoksi. Vastauksista tuli ilmi, että rajoitustoimenpiteiden käyttöä ei ollut riittävästi perusteltu tai niiden käytöllä oli uhkailtu. Tämän vuoksi rajoitustoimenpiteet voivat aiheuttaa mielipahaa ja jopa pelkoa. Haastatteluista kävi ilmi myös se, että rajoitustoimenpiteisiin ruvettiin liian herkästi ja työntekijä oli käyttänyt niitä perusteettomana rangaistuksena.

Päättelemme, että rajoitustoimenpiteiden käyttöä on suurimmaksi osaksi pidetty oikeudenmukaisena siksi, että niiden käytön edellytyksistä ei ole tiedetty. Lähes kukaan ei ollut havainnut eroa niiden käytössä avohuollon tukitoimena sijoitettujen ja huostaanotettujen välillä. Moni sai vasta haastattelun aikana selville, että avohuollon tukitoimenpiteenä sijoitettuihin ei saa käyttää laissa määriteltyjä rajoitus-

toimenpiteitä toisin kuin huostaanotettuihin. Epäoikeudenmukaisuuden tuntemuksia lisää varmasti myös työntekijöiden epätasa-arvoisuus nuoria kohtaan, esimerkiksi nuoren kohtelu hänen käyttäytymisensä perusteella. Haastattelutuloksista voidaan myös päätellä, että ainakin yhteydenpidon rajoittaminen koettiin epäoikeudenmukaisena tapana rajoittaa, sillä jotkut haastateltavat kokivat yhteydenpidon omiin vanhempiansa olevan tärkeä asia.

11.2 Rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välinen ero

Molempia käsitteitä pidettiin vieraina, eikä niiden käytöstä juuri tiedetty, eikä varsinkaan osattu sanoa niille eroja. Haastattelun aikana avasimme kyseiset käsitteet saadaksemme vastauksia haastattelukysymyksiin. Vain yksi haastateltavista osasi vastata ilman apukysymyksiä, mitä eroa rajoitus- ja kasvatustoimenpiteillä on:

No, siis ensimmäiset on sellasia mitä on lais kirjoitettu ja ne kasvatukselliset toimenpiteet on niitä, mitä jokainen perhe käyttää Suomessa, ainakin sellaiset jotka vähänkin ymmärtää asioista niin tekee niin. HH3

Koska rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välistä eroa ei tiedetty, ei osattu sanoa, käytettiinkö rajoitustoimenpiteitä kasvatuksellisina toimenpiteinä. Yksi haastateltava koki rajoitustoimenpiteiden käytön vain normaalina kasvatuksena, ei niinkään kokenut työntekijöiden käyttävän valtaansa väärin:

Kasvatuksellinen toimenpide, esimerkiksi se osastolle joutuminen, se pysäyttää taas ja työntekijät kuitenkin ajatteli vaan parasta. En kokenut työntekijöitten tekevän sitä ilkeyttään. HH2

Yksi haastateltavista kyseenalaisti rajoittamisen ja kasvatuksen. Hän piti rajoja tiukkoina, mutta työntekijöitä sokeina nuorten tekemisille sijaishuoltoyksikössä. Tämä osoittaa ristiriidan rajojen asettamisen ja niiden valvonnan välillä. Tämä ilmenee seuraavassa sitaatissa:

Ne eristi meidät kyl hyvin muusta maailmasta, mut meno siellä oli kuitenkin välillä aika riehakasta, ku hoitajat meni omaan kopperoonsa ni eihän ne tienny mitä siel tehään. Kerranki siel vaan keittiöpöydällä yhet otti toisiltaan suihin ja tällästä. Ni siinä sitten oltiin, että... niin... HA1

Olemme tulleet siihen tulokseen, että kasvatuksellisia toimenpiteitä käytetään rajoitustoimenpiteiden varjossa. Näin ajattelemme, koska haastateltavat eivät ole tienneet mitä eroa lainmukaisilla rajoitustoimenpiteillä ja kasvatuksellisilla toimenpiteillä on. Kuitenkin vastauksista tulee selvästi ilmi, että niitä on käytetty myös avohuollon tukitoimena sijoitettuihin nuoriin. Rajoitustoimenpiteitä oli myös perusteltu kasvatuksellisena toimintana, vaikka lain mukaan puhutaankin rajoitustoimenpiteistä. Uskomme, että tätä tapahtuu, koska näiden käsitteiden ero on niin häilyvä ja niitä voi olla vaikea erottaa toisistaan. Voiko olla niin, että niitä ei edes haluta erottaa, sillä kasvatuksellisia toimenpiteitä on paljon helpompi toteuttaa, eikä niiden eteen tarvitse nähdä niin paljon vaivaa?

Tutkimustuloksista voi havaita, että epäselvyys näiden kahden termin välillä aiheuttaa sekaannusta sekä nuorten keskuudessa että työntekijöiden toiminnassa. Esimerkiksi uusilla työntekijöillä voi olla hankalaa ymmärtää rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välistä eroa ja nuorten kohdalla voi olla esimerkiksi eriarvoisuuden kokemista. Ajattelemme, että jossain tapauksissa nuoret suhtautuvat jopa liian suopeasti rajoittamiseen liittyvien termien suhteen. Tämän uskomme johtuvan tietämättömyydestä sekä siitä, että tietoa kyseisestä asiasta on hankala hankkia. Nuori voi kokea hämmennystä, jos lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttöä perustellaan aina turvallisena kasvatuksena. Rajoitustoimenpiteiden käyttöä voidaan mm. perustella ” tää on vaan sun parhaaks”- tyylisillä kommentteilla. Rajoitustoimenpiteillä puututaan vahvasti nuoren perusoikeuksiin ja uskomme, että tietämättömyys kantaa juurensa osittain siitä, että harva nuorista tietää omia perusoikeuksiaan. Kasvatuksellisilla toimenpiteillä ei näihin oikeuksiin saa kuitenkaan puuttua.

11.3 Lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön edellytykset

Kysyimme haastateltavilta, mitä rajoitustoimenpiteitä heihin oli käytetty ja mitä he tietävät niiden lainmukaisuudesta. Siitä oli hyvin vähän tietoa. Viisi seitsemästä ei tiennyt mitään niiden lainmukaisuudesta ja eivät olleet edes kuulleet käytettävän kyseistä sanaa. (HA1, HH4, HA5, HH6, HA7). Jokaisella haastateltavalla oli kuitenkin kokemuksia rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Vaikka haastateltavat eivät välttämättä osanneet nimetä rajoitustoimenpiteitä, niin haastatteluista kuitenkin ilmeni, että niitä oli käytössä haastateltavien sijaishuoltopaikoissa. Yhteydenpitoa ja liikkumisvapautta oli rajoitettu kaikilla seitsemällä haastateltavalla. Eristystä oli tarvinnut kaksi haastateltavistamme ja kiinnipitämistä oli käytetty yhden kohdalla. Henkilöntarkastuksesta kokemuksiaan kertoi yksi haastateltavistamme. Lisäksi yhden kohdalla oli käytetty myös omaisuuden ja lähetysten tarkistamista.

Rajoitustoimenpiteitä joita haastateltaviin oli käytetty:

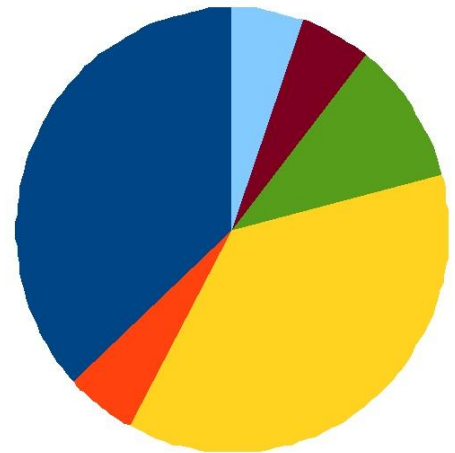
1. Yhteydenpidon rajoittaminen: HA1, HH2, HH3, HH4, HA5, HH6, HA7
(kaikki)
2. Henkilön tarkastus: HH6
3. Liikkumisvapauden rajoittaminen: HA1, HH2, HH3, HH4, HA5, HH6, HA7
(kaikki)
4. Eristäminen: HH2, HH6
5. Kiinnipitäminen: HH6
6. Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen: HH2

Kuvio 3 Nuoriin käytetyt rajoitustoimenpiteet

Rajoitustoimenpiteitä joita haastateltaviin oli käytetty

käytetty (x) nuoreen

- Yhteydenpidon rajoittaminen (7)
- Henkilön tarkastus (1)
- Liikkumisvapauden rajoittaminen (7)
- Eristäminen (2)
- Kiinnipitäminen (1)
- Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen (1)

Rajoitustoimenpiteitä oli myös käytetty avohuollon tukitoimena sijoitettuihin haastateltaviin sekä niiden käytöllä oli uhkailtu. Kysyttäessä tietämystä rajoitustoimenpiteiden kohdistamisesta avohuoltoon/huostaanottoon liittyen, eräskin haastateltava vastasi:

*En mä oo koskaan kuullukaa... Mä en oo koskaa huomannu mitä eroa siin mi-
te kohdellaan avo- huostaanotettu. HA1*

Kolme haastateltavista oli kokenut uhkailua työntekijöiden taholta rajoitustoimenpiteiden käytöstä. HA1, HH4, HH6.

Mun mielestä oli kauheeta ku laitettiin sinne lepohuoneeseen, mua ei sinne ikinä laitettu mut uhkailtiin kyllä. HH4

Se oli aina niinku et joka paikkaan mihin siirrettiin niin se oli vähä silleen et suostut sä tähän vapaaehtoisesti vai niinku pakolla. HA1

No aina ne sanktiot tuli siit jos on tehny jotai väärin. Niiden mielestä väärin, ei välttämättä omasta mielestä. Sit siit tuli aina joku rangaistus. Joskus niillä myös peloteltiin. Esim. jos uhkaili et mä lähen hatkoille, ni sit ne sano et jos sä lähet hatkoille ni tiedät ollees hatkoilla, et joudut olee huoneessas taas kauan aikaa ja... HH6

Haastattelujen perusteella suurimmalla osalla nuorista ei ollut mitään konkreettista tietoa rajoitustoimenpiteiden lainmukaisesta käytöstä. Meitä ihmetyttää vastauksista ilmennyt ”lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden väärinkäyttö”, koska jokaiseen

avohuollon tukitoimenakin sijoitettuun nuoreen oli käytetty rajoitustoimenpiteitä. Tämä herättää väkisinkin ajatuksen, että mihin perustuvat työntekijöiden eettiset arvot?

Koska monen haastateltavan kohdalla oli kokemusta rajoitustoimenpiteiden käytön uhkailusta, ajattelemme työntekijöiden tekevän niin saadakseen nuori käyttäytymään paremmin ja tottelemaan sääntöjä. Jos nuorella ei kerran ole tietämystä rajoitustoimenpiteiden lainmukaisesta käytöstä, niin voi olla, että työntekijän on tällöin helppo käyttää niitä väärällä tavalla.

11. 4 Kehitysnäkökulmaa rajoitustoimenpiteiden käyttöön

Lopuksi kysyimme mitä rajoitustoimenpiteiden käytössä voisi tulevaisuutta ajatellen muuttaa. Kysymys oli monelle vaikea, ja moni vastaajista joutui miettimään sitä kauan. Kaksi haastateltavista ei osannut nimetä mitään kehittämistä koskevaa ajatusta. (HA1, HH3)

Rajoitustoimenpiteitä koskevia kehitysideoita saatiin viideltä haastateltavalta. Yksi haastateltava poistaisi ”rangaistus- sanan” käytön ja asettaisi rajoitukset paremmin ikätason mukaisesti.

No ainakin se sana rangaistus pitäis ottaa pois käytöstä. No nuoremmille voisi olla vähän löysempiä rajoituksia, mut noin 15- vuotiaalle voi olla sit jo rankempaa. Koulukodissa pitää mun mielestä olla kova kuri ja tarkat rajat. HH2

Yksi haastateltavista kehittäisi valvonnan ja ammatillisen oikeudenmukaisuuden lisäämistä rajoitustoimenpiteiden käytössä. Hänen mielestään rajoitustoimenpiteiden käytöstä tulisi myös tiedottaa paremmin asiakkaalle.

No niin, että ne sopis siihen ympäristöönsä paremmin, semmoset ihmiset vain käyttäs niitä jotka oikeasti saa käyttää ja ehkä jonku valvonnan siihen voisi järjestää... Ja niille, jotka niitä tarvii niitä rajoitustoimenpiteitä nii niille voisi kertoa enemmän... Niin että se pitäis oikeasti tehdä selväksi. En mä mistää oo kuullu ede tuollasista jutuista muutakun vuosia jälkeenpäin. HA5

HH6 oli sitä mieltä, että rajoitustoimenpiteiden käyttöä tulisi lieventää.

No... En mä oikeen osaa sanoa, koska mun mielestä ne kaikki rajoitukset oli aika silleen typerää ja tylsiä. Et otetaan vaan puhelin pois eikä saa keneenkään

yhteyttä. Niin en mä oikee tiiä, miten niitä vois sit muuttaa. Ehkä lieventää niiden käyttöä. HH6

Rajoitustoimenpiteiden sopivuus sijaishuoltopaikkaan oli yksi kehittämisenäkökulma.

Se oli niin vaikuttava tekijä, et oli lukot ja selkeä peli tavallaan. No varmaan ainoa keino monessa paikkaa olis lukitut ovet. HH4

Rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden eron selventäminen olisi hyvin tärkeää sijaishuollossa, sillä käsitteet ovat yhä monimutkaisia ja nuorilla niistä ei ole tarpeeksi tietoa.

Nooh, tuli täs haastattelun aikana mieleen, et öö noita öö rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden eroa vois vähän paremmin valaista ja kelle niitä saa käyttää jne. HA7

Haastatteluista huomaa kuitenkin myös sen, että jossain määrin vuosien mittaan on tullut lisää tietämystä rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä. Varsinkin tällä hetkellä jälkihuollossa olleilla oli enemmän tietoa aiheesta kuin jo vuosia sitten sijoituksessa olleilla haastateltavilla. Tämä kertoo siitä, että nykypäivänä nuoret osaavat vaatia paremmin omia oikeuksiaan ja osa nuorista on hyvinkin tarkkoja niiden toteutumisesta.

Kehittämisen varaa on kuitenkin vielä paljon. Rajoitustoimenpiteiden käyttöä pitäisi tuoda enemmän julki ja opettaa niiden perusteellisesta käytöstä sosiaalialan ammattilaisille jo opiskeluvaiheessa. Haastateltavat toivat hyviä kehitysideoita rajoitustoimenpiteiden käyttöön, mikä kertoo tyytymättömyydestä tämän hetkiseen tilanteeseen.

Lastensuojelulakia selkeyttämään tulisi lakiin lisätä kohta kasvatuksellisista toimenpiteistä ja niiden perustellusta käytöstä. Tällä hetkellä kasvatustoimenpiteiden käytölle ei ole tarkkaan määriteltyjä perusteita, joka vaikeuttaa tulkintaa näiden käsitteiden välillä. Tästä aiheesta meille syntyy ambivalenssi, sillä toisaalta ajatellaan, että laki ei kuitenkaan voi olla liian tarkasti rajattu, mutta rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden osalta laki tulisi olla tulkitsematon.

12 JOHTOPÄÄTÖKSET

Aluksi teoreettisessa viitekehyksessä käsitelimme nuoren turvalliseen kasvuun ja hyvinvointiin liittyviä asioita, joista kotona asetetut rajat ovat yksi tärkeimmistä tekijöistä. (Skodvin 2004, 14.) Rajattomuus tai liika rajoittaminen - kappaleessa Syrjälä (2005, 52–53) pohtii rajojen merkitystä nuorelle. Rajojen puuttuminen onkin yksi yleinen syy sijoitukselle kodin ulkopuolelle. Tämä ilmenee myös tutkimustuloksista, sillä monella haastateltavalla oli kokemuksia rajojen puuttumisesta kotona asuessaan. Sijaishuoltoyksikössä nuorille oli asetettu tarkat rajat ja osa haastateltavista koki ne aluksi liian tiukoiksi, ja niitä vastaan oli myös kapinoitu. Sijoituksen aikana rajat oli koettu kuitenkin turvallisina ja suurin osa piti niitä johdonmukaisina.

Tutkimuksesta ilmenee, että haastateltavien sijoituksen syitä olivat lähes kaikki teoriassa esittelemämme syyt. Ainoallakaan haastateltavalla ei ollut maahanmuuttajataustaa, joten tässä kohtaa tutkimustuloksissa ei ole viitteitä teoriaan. Maahanmuuttoon liittyvät ongelmat ovat kuitenkin nykypäivänä yksi tekijä, jotka voivat johtaa sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Tämän vuoksi otimme sen myös osaksi teoriaa.

Teoriassa toimme esille sijaishuoltopaikan valintaan, arkeen ja omaohjaajuuteen liittyviä asioita. Tämä teoriaosuus on sitä varten, että lukija saa käsityksen sijaishuoltopaikan normaaleista toimintatavoista ja näkee kuinka asioiden tulisi tapahtua lainmukaisesti. Samalla tästä osuudesta selviää tärkeitä käsitteitä, joita käytämme koko tutkimuksemme ajan. Selvitimme teoriassa tarkasti mitä on sijoitus avohuollon tukitoimena ja huostaanottona, joka määrittelee lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön. Tämä asia kulkee jatkuvasti tutkimukssamme ja on yksi tärkeimmistä perusteista rajoitustoimenpiteiden käytölle. Tämä on myös johdattelua tutkimuksemme pääongelmaan eli rajoitustoimenpiteiden lainmukaiselle käytölle sijaishuollossa. Teorian mukaan (Sijaishuoltopaikan valinta, 2008; Hiitola & Heinonen 2008, 10) erityisen tärkeää sijaishuollossa on ottaa huomioon lapsen mahdollisuudet yhteydenpitoon hänelle läheisiin ihmisiin. Myös henkilökohtaisen tiedonannon mukaan (Nisonen & Paavola 2011) yhteydenpitoa esimerkiksi perheeseen ei tulisi rajoittaa liikaa, sillä perhe on tärkein yhteistyökumppani.

Tutkimustuloksissa kuitenkin näkyy, että kyseistä rajoitustoimenpidettä oli koettu käytettävän väärin. Myös monen muun rajoitustoimenpiteen kohdalla oli samankaltaisia kokemuksia.

Kerroimme teoriaosuudessa mitä ovat kasvatukselliset toimenpiteet ja rajoitustoimenpiteet. Käsitteiden avaaminen ja ymmärtäminen on tärkeää ennen tutkimustuloksiin perehtymistä, sillä laki rajoitustoimenpiteistä ja kasvatuksellisten toimenpiteiden erottaminen niistä on haastavaa ja jää muuten epäselväksi. Tämä on hyvin tärkeä viitekehys tutkimuksessamme, koska rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää kasvatuksellisten toimenpiteiden varjossa. Rädyn (2010, 454–456) mukaan kasvatuksellisten toimenpiteiden taakse ei saisi piiloutua eikä rajoitustoimenpiteiden käyttöä tulisi perustella kasvatuskeinona. Tämä asia tulee selvästi esille tutkimusosuudessa. Haastatteluista ilmeni, että rajoitustoimenpiteitä ei ollut eroteltu kasvatuksellisista toimenpiteistä.

Teoriaosuus kulkee koko ajan käsi kädessä tutkimusosuuden kanssa, sillä kaikki mitä tutkimuksesta ilmenee, pohjautuu teoreettiseen viitekehykseen. Toisin sanoen kaikki mitä tutkimustuloksista saatiin esille, on perusteltu teoriassa. Alusta asti olemme tarkasti miettineet mistä asioista teoreettinen viitekehyksemme koostuu. Aineisto oli rajattava tarkoin, jotta se olisi johdonmukainen ja pysyisi aiheen sanelemissa raameissa. Jokaisen aihekokonaisuuden oli vahvasti liityttävä rajoitustoimenpiteisiin. Teorian ja tutkimustulosten yhteneväisyys oli mietittävä tarkoin, jotta asiat kohtaisivat mahdollisimman monessa yhteydessä.

Ennakko-olettamuksena pidimme parempaa tietämystä rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden lainmukaisesta käytöstä. Kuitenkin tutkimusosuudessa rajoitustoimenpiteisiin liittyviä kehitysideoita tuli lähes kaikilta haastateltavilta. Olemme myös tutkimuksen tekijöinä sitä mieltä, että tietämättömyys näiden toimenpiteiden käytöstä yleensä ottaen on huolestuttavaa. Rajoitustoimenpiteiden käyttö on yksi sijaishuollon tärkeimmistä asioista ja työntekijöillä täytyy olla tietämystä niiden lainmukaisuudesta, eikä niitä voi käyttää normaalina kasvatuskeinona. Aiheemme suurin problematiikka onkin siinä, että kaksi merkittävää asiaa on liian vaikeasti erotettavissa toisistaan. Niiden erottamisella on kuitenkin valtavasti merkitystä lainmukaiselle toiminnalle sijaishuollossa.

13 POHDINTA

Tutkimuksen tekeminen oli aikaa vievä ja vaativa prosessi, mutta kuitenkin hyvin antoisaa aikaa. Meitä motivoi koko prosessin ajan aiheemme kiinnostavuus ja erilaisuus. Kuulimme, että tästä aiheesta ei ole aiemmin tehty tutkimuksia koulutusohjelmassamme, mikä asetti tietynlaisia odotuksia ja haasteellisuutta työskentelyyn. Työtä tehdessämme tuli aikoja, jolloin oma aihe tuntui jokseenkin puuduttavalta. Silloin oli tärkeää löytää uusia näkökulmia ja kuulla ulkopuolisten ajatuksia työmme aiheesta. Päätimme jo opintojen alkuvaiheessa, että teemme työn yhdessä. Molemmat olimme kiinnostuneita lastensuojelusta, joten oli selvää, että aihe tulisi olemaan siihen perustuva. Olemme kokeneet opinnäytetyön tekemisen parityönä meille sopivaksi tavaksi työskennellä. Normaalista parityöskentelystä poiketen olemme tehneet lähes koko opinnäytetyön alusta loppuun yhdessä. Ainoastaan haastattelut ja litteroinnit olemme tehneet tahoillamme. Yhdessä tekemisen hyötyjä ovat näkökulmien ja ajatusten vaihtaminen ja toisen kannustaminen vaikeina hetkinä.

Aluksi ajattelimme tekevämme opinnäytetyön tutkimusosion havainnointia tutkimusmenetelmänä käyttäen, jolloin olisimme menneet konkreettisesti sijaishuoltoyksikköön ”asumaan” noin viikoksi. Siellä olisimme havainnoineet rajoitustoimenpiteiden lainmukaista käyttöä ja tehneet haastatteluja nuorille sekä työntekijöille. Kysyessämme mahdollisuutta tutkimuksen toteuttamiseen jossain sijaishuoltoyksikössä lähiseudulla, emme saaneet joko ollenkaan vastausta tai se oli kieltävä. Tämä herätti meissä ihmetystä, mutta samalla myös lisäsi kiinnostustamme rajoitustoimenpiteiden lainmukaista käyttöä kohtaan. Törmäsimme siihen, että aiheesta oli vaikea löytää riittävästi tutkimukseemme tarvittavaa tietoa, mutta kehityimme matkan varrella tiedonhankintataidoissamme. Keksimme käyttää esimerkiksi henkilökohtaisia tiedonantoja lähteenä sekä pyrimme myös hyödyntämään muustakin kirjallisuudesta aiheeseemme sopivaa materiaalia.

Päädyimme tekemään työstämme laadullisen tutkimuksen teemahaastatteluilla. Halusimme ehdottomasti saada työhömmе aitoa asiakasnäkökulmaa, joten haastateltaviksi valitsimme sijaishuollossa olleita henkilöitä. Haastatteluiden tekeminen oli yksi antoisimmista vaiheista koko opinnäytetyössä, sillä sitä kautta saimme haastateltavien omakohtaisia kokemuksia opinnäytetyömmе tärkeisiin teemoihin liittyen. Oli ilo kokea kuinka haastateltavat luottivat meihin ja kertoivat menneisyydestään hyvin traumaattisiakin kokemuksia.

Alkuvaiheessa oli tärkeää tehdä hyvä pohjatyö, jotta tutkimus etenisi johdonmukaisesti. Aloitimme työmmе tekemällä alustavan suunnitelman työmmе vaiheista ja tutkimuksemme eri aihealueista, jonka jälkeen päätimme työlemme sopivan teoreettisen viitekehyksen. Tutkimuksemme koostuu rajoitustoimenpiteistä sijaishuollossa, kasvatuksellisista toimenpiteistä sekä rajojen merkityksestä nuoruuden ikävaiheissa. Koska rajoitustoimenpiteiden käyttö sijaishuollossa kohdistuu yleensä nuoriin, teoriapohja rakentui rajojen ja turvallisen kasvun elementtien pohjalle. Työn rajaaminen tuntui haastavalta, koska ideoita työmmе sisältöön tuli monia ja työssämme esiintyy niin monta tärkeää asiakokonaisuutta. Onnistuimmekin mielestämme hyvin rakentamaan toimivan paletin kaikista työssä esiintyvistä aiheista. Tutkimusongelmien pohjalta saimme työhömmе tarpeelliset teemat, joista rakensimme haastattelukysymykset. Olimme yllättyneitä siitä, miten paljon saimme konkreettisia vastauksia tutkimukseemme ja kuinka saimme hieman pimennossa olleen asian paremmin näkyväksi. Tutkimuksen aikana pohdimme sitä, miten tärkeää olisi painottaa sosiaalialalla oikeudenmukaisia toimintakäytäntöjä ja eettistä ajattelua.

Opinnäytetyömmе ajankohtaiseksi tekee se, että sijaishuollon ja ylipäättään lastensuojelun tarve on jatkuvasti lisääntynyt. Tämä aihe onkin ollut toistuvasti tapetilla myös mediassa. Sijaishuolto on käsitteenä laaja kokonaisuus, jossa rajoitustoimenpiteillä on merkittävä rooli. Kuitenkaan rajoitustoimenpiteiden näkyvyys ei yllä samalle tasolle muiden tämän aihealueeseen liittyvien asioiden kanssa. Meille oli tärkeää tehdä tutkimuksemme sellaisesta asiasta jolla on paljon merkitystä, mutta jota ei ole tarpeeksi nostettu tarkastelun kohteeksi. Tulevina sosionomeina (AMK) ja lastensuojelun ammattilaisina tulemme kohtamaan näitä asioita työssämme. Rajoitustoimenpiteiden käyttö vaatii erityisen paljon eettisten arvojen pohdiskelua

ja sisäistämistä. Työtä tehdessämme olemme miettineet, kuinka paljon valtaa on sosiaalialan ammattilaisilla ja kuinka sitä tulisi oikeudenmukaisesti käyttää. Valtaa ei tulisi käyttää liikaa eikä opastaa nuorta elämään pelkillä säännöillä. Myöskään nuoren puolesta ei saa tehdä asioita, vaan nuori tulisi ohjata tekemään oikeat valintansa itse. Seuraavaksi tämä asia on kiteytettynä runon muodossa:

Autan sinua elämään,
mutta en voi elää puolestasi.

Voin opettaa sinulle asioita,
mutta en voi pakottaa sinua oppimaan.

Sallin sinulle vapauden,
mutten voi vastata vapauksista.

Voin opettaa sinua erottamaan oikean väärästä,
mutta en voi päättää puolestasi.

Voin tarjota sinulle ohjeitani,
mutta en voi hyväksyä niitä puolestasi.

Voin opettaa sinulle arvostusta,
mutta en voi pakottaa sinua kunnioittamaan.

Voin opettaa sinua juomistavoissa,
mutta en voi sanoa ei puolestasi.

Voin kertoa sinulle ystävällisyydestä,
mutta en voi pakottaa sinua olemaan hellä.

Voin neuvoa sinua ystävien valinnassa,
mutta en voi valita heitä puolestasi.

Voin varoittaa sinua maailman synneistä,
mutta en voi olla moraalinvartijasi.

Voin kertoa sinulle miten eletään,
mutta en voi antaa sinulle ikuista elämää.

(Vanhempien rukous, [viitattu 4.4.2011].)

Lopuksi haluamme vielä kiittää kaikkia haastateltavia, jotka mahdollistivat työmme onnistumisen. Kiitos kuuluu myös lastensuojelun asiantuntijoille Aki Paavolalle ja Ville Nisoselle, jotka selvensivät rajoitustoimenpiteiden käyttöä sijaishuollossa sekä muita aiheeseemme liittyviä asioita. Lisäksi kiitämme suuresti opinnäytetyömme ohjaajaa Päivi Rinnettä, jolta saimme tarvittavaa tukea ja neuvoja koko opinnäytetyöprosessin ajan.

LÄHTEET

- Aaltonen, M., Ojanen, T., Vihunen, R. & Vilén, M. 2003. Nuoren aika. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Ackerman, R. 1992. Lapsuus lasin varjossa: lapsi alkoholiperheessä. A- klinik- kasäätiö. Helsinki: Vap- kustannus.
- Ajattelun ja moraalin kehitys. [Verkkojulkaisu]. Mannerheimin lastensuojeluliitto. [Viitattu 30.3.2011]. Saatavana: http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/15_18-vuotias/ajattelun_ja_moraalin_kehitys/
- Alasuutari, P. 1993. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Allardt, E. 1983. Sosiologia. Porvoo: WSOY.
- Anis, M. 2008. Sosiaalityö ja maahanmuuttajat: lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöliitto. Helsinki: Väestön tutkimuslaitos.
- Arajärvi, T. 1990. Tasapainoinen lapsuus. 3. täydennetty painos. Porvoo: WSOY.
- Avohuollon sijoitus. 2010. [www- dokumentti]. Ensi- ja turvakotien liitto. [Viitattu 21.2.2011]. Saatavana: http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/asiaa_lastensuojelusta/mita_lastensuojelussa_tapahtuu/mita_on_avohuolto/avohuollon_sijoitus/
- Dunderfelt, T. 1992. Elämänkaari psykologia. Porvoo: WSOY.
- Eskola, J. 2007. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa: J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS- kustannus. 153- 154.
- Heino. T. 2007b. Lastensuojelun alueelliset erot suuria. Dialogi 4, 32.
- Hennink, M., Hutter, I. & Bailey, A. 2011. Qualitative research methods. Padstow: TJ International Ltd.
- Hiitola, J. & Heinonen, H. 2009. Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko: Hallinto- oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. Helsinki: Yliopistopaino. Raportti, Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 46/2009.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus
- Hirsjärvi, S & Hurme, H. 2004. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

- Huhtanen, K. 2007. Kun huoli herää: varhainen puuttuminen koulussa. Juva: WS Bookwell Oy.
- Huostaanotto. 4.2.2010. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 21.2.2011]. Saatavana: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/>
- Hämäläinen, J. 1987. Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus laadullisen sosiaalitutkimuksen käsityötaitoon. Yhteiskuntatieteet, tilastot ja selvitykset 2 / 1987. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja.
- Ihmisoikeudet 2010. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 23.3.2011]. Saatavana: <http://www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=suomen-perustuslaki>
- Itäpuisto, M. 2008. Pullon pohjimmaisat: Lapsi, perhe ja alkoholi. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Kallio, M. 2010. Erityistason seksuaaliterapeutti (NACS), työnohjaaja. Seksuaalisuuden ammatillinen kohtaaminen. Alueelliset lastensuojelupäivät 2.11.2010. Seinäjoki.
- Kallioma, A., Puura, S. & Tasanko, P. (toim.) 2004. Nuoruus Suomessa. [Verkkokirja]. [Viitattu 4.2.2011]. Saatavana: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2004/liitteet/opm_241_nuoruus_suomessa.pdf?lang=
- Kinnunen, S, Pajamäki- Alasara, T & Ahlgrén,K. (toim.) 2007-2009. Keskinuoruden kasvu ja kehitys- vanhempi nuoren kasvun tukena. Mannerheimin lastensuojeluliitto.[Verkkajulkaisu]. [Viitattu 30.3.2011]. Saatavana: <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/29797e563d25f5c95696e890dc8296c7/1301483600/application/pdf/11828266/MLL%20-%20Keskinuoruden%20kasvu%20ja%20kehitys.pdf>
- Kivelä, V. & Lempinen, J. 2009. Arki hallintaan: nuorten ryhmätoiminnan ohjaaminen. Turku: KOTA- lasten ja nuorten hyvinvointi ry.
- Korhonen. M. 1999. Isyyden muutos: keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 39. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kyrönseppä, U. & Rautiainen, J-M. 1993. Porvoo: WSOY.
- L 8.4.1983/36. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.
- L 19.12.1889/39. Rikoslaki.
- Laine, K. 1997. Sosiaalinen käyttäytyminen ja muiden odotukset. Teoksessa: S. Aho & K. Laine (toim.) Minä ja muut: kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Keuruu: Otava, 149- 150.
- Lapsen arki ja perushoito sijaishuollossa. 31.12.2008. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 30.3.2011]. Saatavana: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoitojakasvatus/perushoito/>

- Lapset ja perheväkivalta. 2007. [www-dokumentti]. [Viitattu 1.2.2011]. Saatavana: <http://www.turvakoti.net/fi/tietoa/lapset+ja+perhevakivalta/>
- Lapsen yksilöllisen tarpeen kartoittaminen. 31.12.2008. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 20.3.2011]. Saatavana: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/paikanvalinta/tarpeenkartoituss/>
- Lastenkoti, nuorisokoti 31.12.2008. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 27.2.2011]. Saatavana: <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/1eb4dae7-21ae-430a-9268-568a7d8ab71c.aspx>
- Lastensuojelu 2009- Barnskydd 2009- Child Welfare 2009. Tilastoraportti 20/2010. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. 26.1.2011. Saatavana: <http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>
- Maahanmuuttajat lastensuojelun asiakkaina. 28.1.2011. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 2.2.2011]. Saatavana: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/maahanmuuttajat/>
- Mitä on lastensuojelu? 22.3.2011. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 25.2.2011]. Saatavana: http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/mita_on_lastensuojelu/
- Molander, H. 1996. Lapsi aikuisten armoilla: miten suojaan lasta joutumasta lapsiksi uhriksi. Keuruu: Otava.
- Nisonen, V & Paavola, A. 2010. Kasvatusjohtaja, toimitusjohtaja. Nuorisokoti Nummela. Haastattelu 24.2.2011.
- Peltonen, A. 2004. Apua ajoissa: tunnista lapsen hätä. Pieksämäki: RT-print OY.
- Pulkkinen, L. 1984. Nuoret ja kotikasvatus. Keuruu: Otavan painolaitokset.
- Purjo, T. 2008. Väkivaltaisesta nuoruudesta vastuulliseen aikuisuuteen: nuorten erityiskasvatuksen mahdollisuudet ja keinot. Tampere: yliopistopaino. Juvenes print.
- Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa. 4.1.2010. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 20.1.2011]. Saatavana: http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitustoimenpiteet_sijaishuollossa/
- Rintala N. 2007. Nuoren sijoittaminen lastensuojelun sijaishuoltoon sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveystieteen yksikkö, sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Julkaisematon.
- Räty, T. 2010. Lastensuojelulaki: käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.
- Räty, T. 2007. Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.
- Saastamoinen 2008. Lapsen asema sijaishuollossa. Helsinki: Edita.

- Sariola, H. 2005. Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 5.4.2011]. Saatavana: <http://www.paihdelinkki.fi/Tietoiskut/162-lasten-seksuaalinen-hyvakskytto>
- Sijaishuoltopaikan valinta. 31.12.2008. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 25.2.2011]. Saatavana: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/paikanvalinta/>
- Skodvin, A. 2004. Elämää varten lapselle rajat: kannusta, rajoita, rakasta. Suomentaja Mari- Pauliina Vainikainen. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Syrjälä, J. 2005. Vahva vanhemmuus: paras tuki nuoren kasvuun. Väestöliitto. Helsinki: Erweko painotuote Oy.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Törrönen, M. 1999. Lasten arki laitoksessa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vanhempien rukous. "Ei päiväystä". [www-dokumentti]. [Viitattu 8.4.2011]. Saatavana: <http://www.positiivarit.fi/Print.aspx?PageId=5c4588f7-9e7c-4575-80f1-57560de27273&PageIndex=0&ElementIndex=>
- Vilén, M., Vihunen, R., Vartiainen, J., Sivén, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2006. Lapsuus: erityinen elämänvaihe. Helsinki: WSOY
- Vilkka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

LIITE 1 Teemahaastattelupohja

Taustatietoja haastateltavista:

- ikä nyt ja sijoituksen aikana
- sijaishuoltoyksikkö ja lastensuojelutausta
- sijoituksen status

1 Teema: Sijoitus ja rajoitustoimenpiteet

1. Mitä hyötyä sinulle oli mielestäsi kodin ulkopuolelle sijoittamisesta?
2. Mitä mielestäsi ovat sijaishuollossa käytettävät rajoitustoimenpiteet?
3. Mitä hyötyä rajoittamisesta on ollut?
4. Entä millaista haittaa, kerro esimerkkejä?
5. Millaisena olet kokenut rajoitustoimenpiteiden käytön?
6. Miten sinua on rajoitettu sijaishuollossa? Anna esimerkkejä.

2 Teema: Rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välimaasto

1. Mitä ajattelet kasvatuksellisten toimenpiteiden olevan ja oletko kuullut puhuttavan niistä?
2. Mitä eroa taas ajattelet olevan rajoitustoimenpiteillä ja kasvatuksellisilla toimenpiteillä?
3. Kun sinua on rajoitettu jostakin, koitko sen olevan rangaistus vai kasvatuksellinen toimenpide, perustele?

3 Teema: Lainmukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön edellytykset

1. Mitä tiedät rajoitustoimenpiteiden lainmukaisuudesta?
2. Ajatteletko rajoitustoimenpiteiden kohdistuneen sinuun väärällä tavalla, missä tilanteessa? Koitko epäoikeudenmukaisuutta eli rajoitettiin esimerkiksi sinua eri tavalla kuin muita tms.?
3. Työntekijät eivät saa rajoittaa/ kieltää mm. pukeutumiseen, uskoon ja muihin kulttuuriin liittyviin asioihin, onko sinulla toisenlaisia kokemuksia?

4 Teema: Kehittämismahdollisuudet

1. Mitä mielestäsi rajoitustoimenpiteillä saavutetaan ja mitä muuttaisit niiden käytössä?

LIITE 2

ETSIMME VAPAAEHTOISIA HAASTATELTAVIA OPINNÄYTETYÖHÖMME!

Onko sinulla kokemusta sijaishuoltoyksikössä asumisesta?

Olemme kaksi sosionomi(AMK)- opiskelijaa Seinäjoen ammattikorkeakoulusta ja teemme opinnäytetyötä lastensuojelussa käytetyistä erilaisista rajoitustoimenpiteistä ja kokemuksia niiden käytöstä sijaishuoltoyksikössä. Nyt tarvitsisimmekin vapaaehtoisia haastateltavia kertomaan kokemuksistaan tutkimukseemme!

Hakemamme henkilöiden tulisi olla iältään yli 18- vuotiaita, joilla on kokemuksia sijaishuoltoyksiköstä/yksiköistä. Ei haittaa, vaikka kokemuksistasi olisikin kulunut aikaa, arvostamme kaikkea saamaamme tietoa.

Haastattelut ovat luottamuksellisia eikä haastateltavan henkilöllisyys ilmene tutkimuksessa missään vaiheessa.

Vastauksenne olisivat erittäin tärkeitä, sillä tavoitteenamme on tuoda kehitysnäkökulmaa lastensuojelun rajoitustoimenpiteisiin. Olisimme erittäin kiitollisia yhteistyöstä ja omakohtaisten kokemuksienne kautta saisimme aitoa tietoa tutkimustyöhömme.

Yhteydenotot:

Sina Kahra p. 040-7766856/ sina.kahra@seamk.fi

Tuija Tiusanen p. 040-5950125/ tuija.tiusanen@seamk.fi

Kiitos jo etukäteen!

LIITE 3 Haastattelupohja henkilökohtaiseen tiedonantoon

Rajoitustoimenpiteitä koskevat kysymykset:

1. Mitä rajoitustoimenpiteet ovat ja kehen niitä voidaan käyttää?
2. Mitä asioita on otettava erityisesti huomioon rajoitustoimenpiteiden käytössä?
3. Miten rajoitustoimenpiteet eroavat kasvatuksellisista toimenpiteistä?
4. Miten rajoitustoimenpiteiden käytön lainmukaisuus toteutuu sijaishuoltoyksiköissä?
5. Tietävätkö työntekijät tarpeeksi paljon rajoitustoimenpiteistä ja niiden lainmukaisuudesta?
6. Kuinka rajoitustoimenpiteitä sovelletaan muissa paikoissa kuin laitoksissa, esim. ammatillisissa perhekodeissa?
7. Onko mielestänne rajoitustoimenpiteiden käytössä aukkoja ja miten niitä voisi mahdollisesti kehittää?

Kasvatuksellisia toimenpiteitä koskevat kysymykset:

1. Mitä tarkoitetaan kasvatuksellisilla toimenpiteillä?
2. Esimerkki tilanne: Jos avohuollon tukitoimena sijoitettu nuori käyttäytyy huonosti ja hänelle ollaan antamassa arestia, niin onko se oikein että ohjaaja tms. työntekijä tätä kotiarestia antaa, ja onko tällöin kyseessä kasvatuksellinen toimenpide vai puhutaanko rajoittamisesta?
3. Entä vastaavanlainen tilanne huostaan otetun nuoren kohdalla?

Rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimenpiteiden välimaasto ja siihen liittyvät kysymykset:

1. Miten työntekijät suhtautuvat kasvatuksellisiin toimenpiteisiin ja rajoitustoimenpiteisiin, tunnistavatko he näiden termien eron?
2. Onko käytännössä niin, että avohuollon tukitoimena sijoitettuun nuoreen käytetään kasvatuksellisia toimenpiteitä ja huostaan otetun nuoren kohdalla rajoitustoimenpiteitä?